

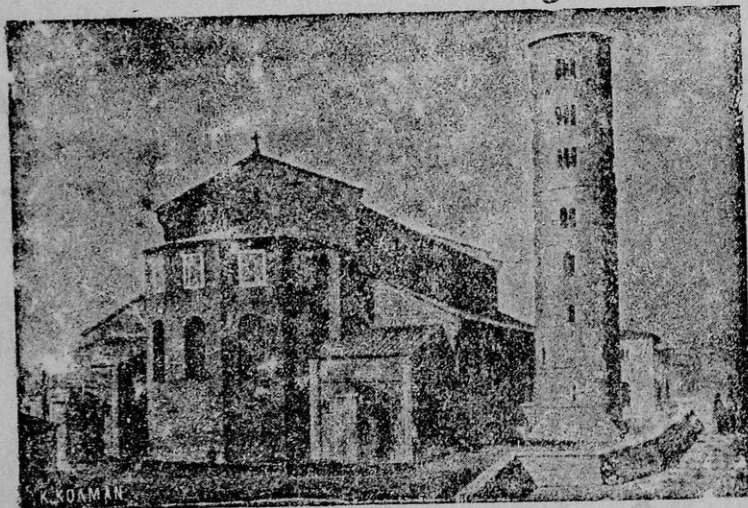
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΣΙΜΟΥ ΜΠΑΛΑΝΟΥ
Καθηγητού του Πανεπιστημίου

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ

ΣΥΝΤΑΧΘΕΪΣΑ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ
ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΟΓΔΟΗ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΣΙΔΕΡΗ

52 Ὀδὸς Σταδίου — Μέγαρον Ἀρσακείου.

1929

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΣΙΜΟΥ ΜΠΑΛΑΝΟΥ
Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου

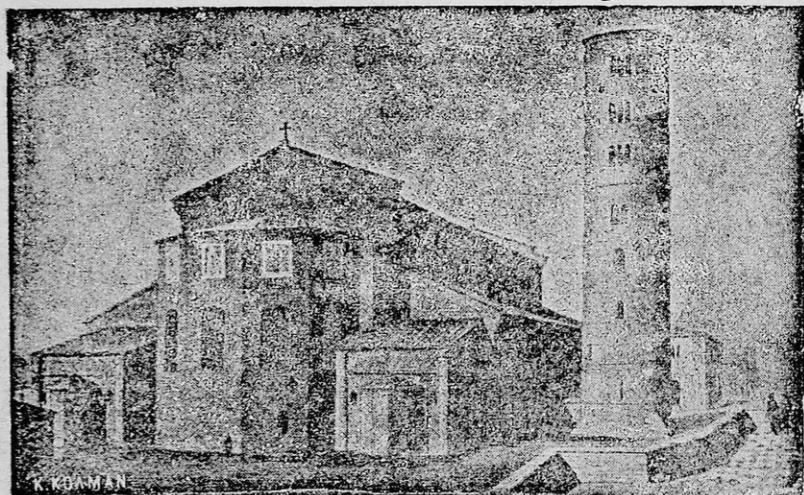
42086

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ

ΣΥΝΤΑΧΘΕΙΣΑ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ 1ΗΣ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1913
ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΟΓΔΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΣΙΔΕΡΗ
52 ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — ΜΕΓΑΡΟΝ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ 52
1929

4 ✓

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΑΣ

Ἡ προκειμένη Λειτουργικὴ περιέχει πᾶσαν τὴν κατὰ τὸ νέον πρόγραμμα διδασκομένην ὕλην καὶ μόνον ταύτην. Γράφοντες εἰχομεν ὑπ' ὄψει ὅτι γράφομεν Λειτουργικὴν διδασκίαν εἰς μαθητὰς τῆς ἕκτης τάξεως τοῦ δημοτικοῦ σχολείου καὶ ἀπεφύγομεν πᾶσαν περιτολογίαν, μὴ λησμονοῦντες καὶ τὸ ὅτι ἐν τῇ αὐτῇ τάξει διδάσκονται ἐκτὸς τῆς Λειτουργικῆς, Κατήχησις, Προσευχαὶ καὶ Ἑρμηνεῖα ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου, πάντα δὲ ταῦτα εἰς δίωρον καθ' ἑβδομάδα διδασκαλίαν. Πάντα ἐπιθυμοῦντα νὰ λάβῃ πληρεστέραν γνῶσιν τῶν τῆς λατρείας μας καὶ μάλιστα τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν, αἱ ὁποῖαι ἐνταῦθα ἐκτίθενται ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, ὡς ἀρμόζει διὰ τὴν ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ διδασκαλίαν, παραπέμπομεν εἰς τὴν ὑφ' ἡμῶν γραφεῖσαν καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1900 τὸ πρῶτον ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Συλλόγου πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων Λειτουργικὴν, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Ἐκκλησία μας», ἣ ὁποία ἀριθμεῖ ἤδη τὴν 13ην ἐκδοσὶν τυπωθεῖσαν εἰς πλεόν τῶν 80.000 ἀντιτύπων.

Δ. Σ. Μ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ Λειτουργικὴ ἐξετάζει πάντα τὰ ἀφορῶντα τὴν θεϊὰν λατρείαν· δηλαδὴ τὸ ποῦ λατρεύεται ὁ Θεὸς (περὶ τοῦ ναοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ), πότε λατρεύεται ὁ Θεὸς (περὶ τῶν ἑορτῶν), καὶ πῶς λατρεύεται ὁ Θεὸς (περὶ τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν). Εἶναι δ' ἀπαραίτητος εἰς πάντα ἀνεπτυγμένον Χριστιανὸν ἡ γνῶσις τῶν τῆς λατρείας, ἵνα μὴ συμμετέχη ταύτης μαχανικῶς μόνον, ἀλλ' ἐν πλήρει συνειδήσει τῶν τελουμένων, ὅτε ἢ ἐκ ταύτης ὠφέλεια εἶναι πολὺ μεγαλειτέρα.

Α΄. ΠΟΥ ΛΑΤΡΕΥΕΤΑΙ Ο ΘΕΟΣ

(Ο ΝΑΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΝ ΑΥΤΩ)

1. Περὶ τοῦ ναοῦ γενικῶς.— Ῥυθμὸς χριστιανικῶν ναῶν.— Οἱ ἐπισημότεροι τούτων. (1)

Ἄν καὶ ὁ Θεὸς εἶναι πανταχοῦ παρὼν καὶ πανταχοῦ δυνάμεθα νὰ τὸν λατρεύωμεν, ἐν τούτοις ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων οἱ Χριστιανοὶ συνήρχοντο ὁμοῦ εἰς ὠρισμένους τόπους λατρείας, διὰ νὰ προσεύχωνται πάντες ὁμοῦ εἰς τὸν οὐράνιον Πατέρα. Οἱ Χριστιανοὶ τῶν πρώτων αἰῶνων προσηύχοντο συνήθως εἰς ἰδιωτικὰς οἰκίας. Ἀπὸ τοῦ τρίτου αἰῶνος ὅμως ἤρχισαν νὰ κτίζονται κτίρια εἰδικῶς διὰ τὴν χριστιανικὴν λατείαν, καλούμενα ναοὶ ἢ ἐκκλησίαι ἢ οἴκοι Θεοῦ. Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν, ὅτε κατεδαφίζοντο οἱ ὑπάρχοντες ναοὶ ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν, οἱ Χριστιανοὶ ἠδύναντο νὰ τελοῦν τὰ τῆς λατρείας των μόνον κρυφίως ὑπὸ τὴν γῆν, εἰς κατακόμβας, ἐκ τῶν ὁποίων περίφημοι εἶναι αἱ ἔτι καὶ σήμερον σωζόμεναι εἰς Ῥώμην. Τοιαῦται κατακόμβαι σώζονται ἔτι καὶ εἰς τὴν νῆσον Μῆλον.

Ἄφ' ὅτου ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Χριστιανούς ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τῆς λατρείας των (313), ἤρχισαν οὗτοι πλέον νὰ κτίζουν μεγαλοπρεπεῖς ναοὺς, αὐτὸς δ' ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἴδρυσεν τοιοῦτους, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας καὶ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὡς καὶ τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως ἐν Ἱεροσολύμοις. (2) Οἱ ναοὶ οὗτοι ἦσαν συνήθως τετράγωνα ἐπιμήκη κτίρια, ἔχοντα ξυλίνην στέγην, διαιρούμενα κατὰ μῆκος εἰς τρία συνήθως (ἢ καὶ πέντε

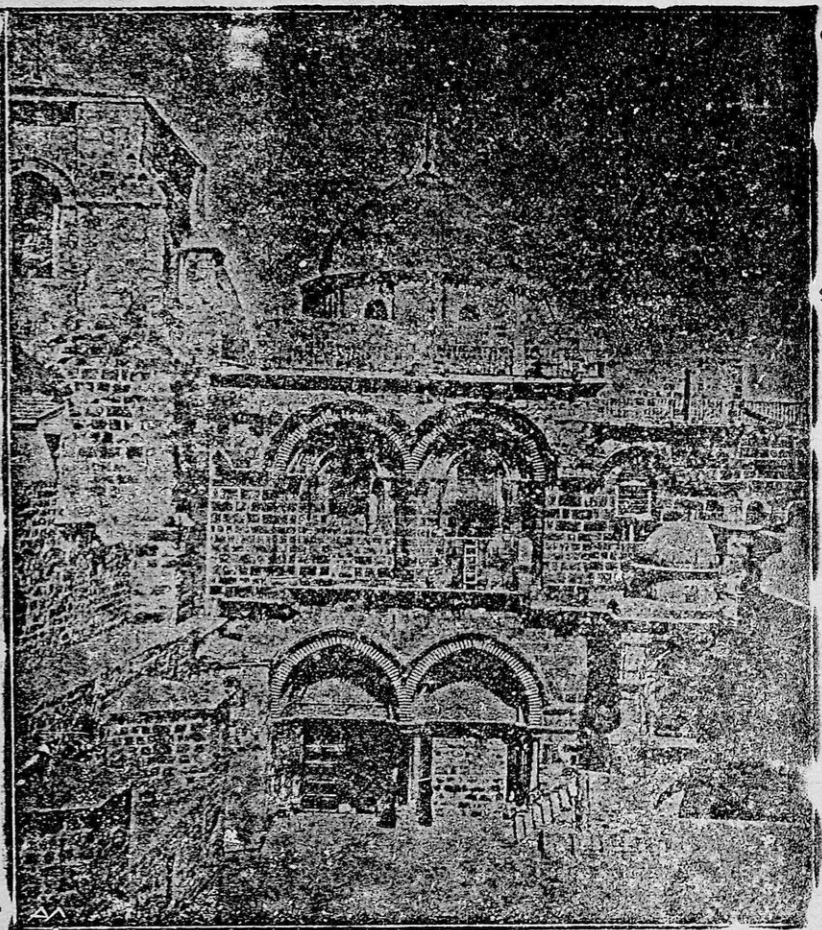
1) Πρὸς ἐπεξήγησιν τοῦ κειμένου ἄς ἔχη ὑπ' ὄψει ὁ ἀναγνώστης τὰς ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ 7 εἰκόνας ναῶν τῶν διαφόρων ῥυθμῶν.

2) Ποβλ. εἰκόνα σελ. 9.

ἐνίοτε) μέρη διὰ σειρᾶς στοῶν στηριζομένων ἐπὶ κίωνων· ἐκ τῶν μερῶν τούτων τὸ μεσαῖον (ἢ κυρία στοᾶ) ἦτο τοῦλάχιστον διπλοῦν τὴν ἔκτασιν ἢ τὰ παρακείμενα, κατέληγε δ' εἰς ἡμικύκλιον. Ἐπειδὴ δ' εἰς τὴν Ῥώμην ἐλέγετο βασιλικὴ πᾶν κίριαν ἔχον στοάς, στηριζομένας ἐπὶ κίωνων, ὠνομάσθη ὁ τρόπος οὗτος τῆς οἰκοδομῆς τῶν ναῶν **ρυθμὸς βασιλικῆς**. Περιφημος ναὸς βασιλικῆς εἶναι ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀρχαιότατος ναὸς τοῦ ἁγίου Δημητρίου (1). Ἐν Ἀθήναις ῥυθμοῦ βασιλικῆς εἶναι ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Διονυσίου τῶν Δυτικῶν, παρὰ τὸ Ὀφθαλμιατρεῖον· καὶ ὁ ναὸς τῆς Ζωοδόχου πηγῆς εἶναι μικρὰ βασιλική. Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ, κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα, διαμορφοῦται νέος ρυθμὸς οἰκοδομῆς ναῶν ἐν Βυζαντίῳ, ὁ **βυζαντιακὸς ρυθμὸς**. Ὁ ναὸς, κατὰ τὸν ρυθμὸν τοῦτον, ἔχει τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ, ἐκεῖ δ' ὅπου διασταυροῦνται τὰ δύο σκέλη του, τὸ ὀριζόντιον καὶ τὸ κάθετον, ἀνυψοῦται ὁ θόλος ἢ ὁ τροῦλλος. Ὁ περιφημότερος τοιοῦτος ναὸς εἶναι ὁ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἰδρυθῆναι τὸ πρῶτον ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου εἰς ρυθμὸν βασιλικῆς, καταστραφεὶς δὲ κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα, ἀνιδρύθη μὲν θόλον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ (τὰ ἐγκαίνιά του ἐτελέσθησαν τὸ 537 μ. Χ.) καὶ θεωρεῖται σήμερον ἕξι ὡς ἀριστούργημα τέχνης. (2) Κατὰ τὸν ρυθμὸν τοῦτον εἶναι πλεῖστοι ἀρχαῖοι ναοὶ ἐν Ἑλλάδι, ἐξ ὧν περιφημότεροι εἶναι ὁ ναὸς τοῦ Δαφνίου, οἱ ναοὶ τοῦ ἁγίου Νικοδήμου, τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου, τῶν ἁγίων Θεοδώρων, τῆς Καπνικαρέας κ.τ.λ. ἐν Ἀθήναις, τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἄλλοι πλεῖστοι βυζαντιακῆς ἐποχῆς. Σήμερον εἰ

1) Πρβλ. εἰκόνας σ. 17 καὶ σ. 25.

2) Περὶ αὐτοῦ πρβλ. ἡμετέραν στοιχειώδη Ἑκκλ. Ἱστορίαν (1914) σελ. 49 κ. ἑ. Εἰκόνας του ἴδε σελ. 33 καὶ 41.

*Ο ἐν Ἱεροσολύμοις ναὸς τῆς Ἀναστάσεως, ἰδρυθεὶς ὑπὸ τοῦ Μ. Κων-
σταντίνου κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα, ὡς ἔχει σήμερον.

κατὰ τοιοῦτον ρυθμὸν κτίζονται οἱ πλεῖστοι τῶν ἐν Ἑλλάδι ναῶν, μὲ μικρότερον ὕψος θόλου, διότι εἶναι δυσχερῆς ἡ κατασκευὴ μεγάλου θόλου. Ἀπὸ τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος διεμορφώθη ἐν Γαλλίᾳ νέον εἶδος ρυθμοῦ, τοῦ ὁποίου χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ἀντὶ ἡμικυκλίου κυριαρχεῖ πανταχοῦ τὸ τρίγωνον σχῆμα καὶ ὅτι ὁ θόλος καταλήγει εἰς ὄξύ. Ἐπειδὴ ἐσφαλμένως ἐνομίσθη ὅτι τὸν ρυθμὸν τοῦτον διεμόρφωσαν πρῶτοι οἱ Γότθοι, ὠνομάσθη ὁ ρυθμὸς οὗτος *γοτθικός*. Περίφημον πρότυπον τοιοῦτου ρυθμοῦ εἶναι ὁ κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα ἰδρυθεὶς δόμος (ἦτοι μητρόπολις) τῆς Κολωνίας⁽¹⁾. Τοιοῦτου ρυθμοῦ ἐν μικρογραφίᾳ εἶναι καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις ναὸς τῶν Ἀγγλικανῶν, ἀντικρὺ τῆς εἰσόδου τοῦ Ζαπτείου.

Ἀπὸ τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος ἐν Ἰταλίᾳ ἤρχισαν νὰ κτίζουν ναοὺς κατὰ τὸν *ρυθμὸν τῆς ἀναγεννήσεως*, ὅστις εἶναι μῆγμα βασιλικῆς καὶ βυζαντιακοῦ ρυθμοῦ. Τοιοῦτος περίφημος ναὸς εἶναι ὁ ἐν Ρώμῃ τοῦ ἁγίου Πέτρου⁽²⁾ (ἡ οἰκοδόμησις του ἤρχισε τὸ 1506 καὶ ἀπεπερατώθη ἐντελῶς μόλις τὸ 1626).

Ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων ἐπεκράτει ἡ συνήθεια αἱ ἐκκλησῖαι νὰ κτίζωνται οὕτως ὥστε τὸ ἱερόν νὰ εἶναι πρὸς ἀνατολὰς, διότι εἰς τὴν ἀνατολὴν ἐγεννήθη ὁ Χριστός, ὁ πνευματικὸς ἥλιος, ὁ φωτίζων πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον.

Οἱ ναοὶ εἶναι ὁ καταλληλότετος τύπος λατρείας τοῦ Θεοῦ, οὐ μόνον διότι ἡ κοινὴ προσευχὴ διεγείρει τὸ συναίσθημα τῆς ἀδελφότητος τῶν συμπροσευχομένων, οἱ ὅποιοι εἶναι τέκνα τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ διότι ἐκεῖ τελεῖται τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας καὶ κηρύσσεται ὁ

1) Πρβλ. εἰκόνα σ. 49.

2) Πρβλ. εἰκόνα σ. 57.

λόγος τοῦ Θεοῦ, ἔτι δὲ διότι ἡ διακόσμησις τοῦ ναοῦ καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ πολὺ συντελεῖ εἰς ἀνύψωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος.

2. Τὰ μέρη τοῦ ναοῦ καὶ τὰ περιεχόμενα εἰς αὐτόν.—

Ἐκάστη ἐκκλησία εἶναι διηρημένη εἰς δύο μέρη: εἰς τὸ ἅγιον βῆμα ἢ ἱερόν, ὅπου λειτουργοῦν οἱ ἱερεῖς, καὶ εἰς τὸν κυρίως ναόν, ὅπου μένει ὁ λαός. Τὸ ἅγιον βῆμα εἶνε ὀλίγον ὑψηλότερον τοῦ κυρίως ναοῦ, ἀπὸ τοῦ ὁποῦ χωρίζεται διὰ τοῦ εἰκονοστασίου, συγκοινωνεῖ δὲ μετ' αὐτοῦ διὰ τριῶν πυλῶν· ἐκ τούτων ἡ μεσαία λέγεται ἁγία ἢ ὠραία πύλη. Πρὸ τῆς ὠραίας πύλης ὑπάρχει συνήθως μία κυκλοτερῆς προέκτασις τοῦ ἁγίου βήματος, ἡ *σολέα*.

α') Ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ ὑπάρχει :

1) Ἡ ἁγία Τράπεζα, εἰς τὸ μέσον τοῦ ἱεροῦ· ἐπ' αὐτῆς τελεῖται τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας. Κατασκευάζεται συνήθως ἐκ λίθου καὶ στηρίζεται εἰς ἓνα στυλον, ἐνίοτε δὲ εἰς τέσσαρας. Εἰς τὸ μέσον τῆς ἁγίας τραπέζης ὑπάρχει μικρὸν κοίλωμα, ὅπου τίθεται ὄργυρᾶ θήκη· ἐντὸς ταύτης τίθενται ἅγια λείψανα διὰ νὰ δηλωθῇ ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἐστηρίχθη διὰ τοῦ ἱεροῦ ζήλου καὶ τῶν θυσιῶν τῶν ἁγίων της. Ἐπὶ τῆς ἁγίας τραπέζης, ἡ ὁποία καλύπτεται μὲ διάφορα καλύμματα, τίθενται τὸ εὐαγγέλιον, δύο κηροπήγια καὶ εἰς τὸ μέσον ἓν σκεῦος, τὸ ἄρτοφόριον, ὅπου φυλάττεται δι' ὅλον τὸ ἔτος ἅγιος ἄρτος ἁγιασθεὶς κατὰ τὴν Μεγάλην Πέμπτην· χρησιμεύει δὲ οὗτος δι' ἐκτάκτους ἀνάγκας, λόγου χάριν διὰ τὴν μετάληψιν τῶν ἀσθενούντων. Διὰ νὰ γίνῃ θεία λειτουργία πρέπει ἡ ἁγία τράπεζα νὰ ἔχη ἁγιασθῆ κατὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ. Ὅπου δ' εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ λειτουργία καὶ δὲν ὑπάρχει ἁγία τράπεζα ἁγιασμένη (εἰς πλοῖα, στρατόπεδα, μικρὰς ἐκκλησίας μὴ

ἐνοριακάς), ἐκεῖ γίνεται χρῆσις τοῦ *ἀντιμηνσίου*· τοῦτο εἶναι ὕφασμα τετραγώνον, ἁγιασθὲν κατὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται ἡ ταφή τοῦ Κυρίου, εἰς τὸ ἄκρον του δὲ φέρει ἐρραμμένα ἅγια λείψανα.

2) Ἀριστερὰ τῆς ἁγίας τραπέζης εἶναι μικροτέρα τράπεζα· λέγεται *παρατραπέζιον*, διότι εἶναι πλησίον τῆς ἁγίας τραπέζης. Ἐπειδὴ δ' ἐκεῖ πρῶτον προσκομίζονται, φέρονται τὰ τίμια δῶρα, πρὶν ἢ μεταφερθοῦν εἰς τὴν ἁγίαν τράπεζαν, λέγεται τὸ παρατραπέζιον ἄλλως καὶ *προσκομιδὴ ἢ πρόθεσις*.

3) *Τὸ σκευοφυλάκιον* εἶναι δεξιᾷ τῆς ἁγίας τραπέζης· τοῦτο εἶναι ἐρμάριον ὅπου φυλάσσονται τὰ σκεύη τοῦ ναοῦ, τὰ ἱερὰ ἄμφια καὶ τὰ λειτουργικὰ βιβλία. Εἰς μεγαλειτέρους ναοὺς διὰ σκευοφυλάκιον χρησιμεύει ἔν και περισσότερα δωμάτια.

4) Εἰς πολλὰς ἐκκλησίας ὀπισθεν τῆς ἁγίας τραπέζης ὑπάρχουν θρόνοι ξύλινοι ἢ μαρμαρίνοι, ὅπου κάθηνται οἱ κληρικοὶ ὅταν ἀναγινώσκωνται ψαλμοὶ ἢ προφητεῖαι. Ἐπειδὴ δ' οἱ θρόνοι εἶναι συνήθως πλησίον ἀλλήλων, καλοῦνται *σύνθρονον*. Τοιοῦτο σύνθρονον ἐκ 5 μαρμαρίνων θρόνων ὑτάρχει εἰς τὴν μητρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου κάθηνται τὰ μέλη τῆς ἱεραῆς Συνόδου, ὅταν λειτουργοῦν εἰς ἐπισημοὺς περιστάσεις.

β') Εἰς τὸν κυρίως ναὸν διακρίνομεν:

1) *Τὸν ἄμβωνα*, εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος τοῦ ναοῦ· ἀπ' αὐτοῦ ὁ διάκονος ἀναγινώσκει τὸ Εὐαγγέλιον καὶ κηρύττει ὁ ἱεροκῆρυξ.

2) Ἀντικρὺ τοῦ ἄμβωνος τὸν *δεσποτικὸν θρόνον*.

3) *Τὰ ἀναλόγια*, ὅπου οἱ ψάλλται θέτουν τὰ βιβλία των. Ἐξερχόμενοι τοῦ κυρίως ναοῦ εὐρισκόμεθα εἰς τὸ *πρόπυλον*, τὸ ὁποῖον συνήθως σήμερον λέγεται καὶ *νάρθηξ*. Εἰς τὰς ἀρχαίας ὁμως ἐκκλησίας *νάρθηξ* ἢ *πρό-*

ναος ἐλέγετο ἡ ὥρος μεταξὺ τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ τοῦ προ-
πύλου, ὅπου ἔμενον οἱ καταηγούμενοι καὶ οἱ μετανουῦντες
πρὶν γίνουιν δεκτοὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὡς τέλειοι Χριστι-
ανοί. Εἰς τὸ πρόπυλον ὑπῆρχεν ἡ **κρήνη**, περιέχουσα ὕδωρ,
μὲ τὸ ὁποῖον ἐνίπτοντο τὰς χεῖρας οἱ εἰσερχόμενοι πιστοί,
πρὸς συμβολισμὸν τῆς πνευματικῆς ἀγνότητος. Περιφη-
μος δ' ἦτο ἡ κρήνη τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας εἰς
Κωνσταντινούπολιν, ἀνωθεν τῆς ὁποίας ἀνεγινώσκετο ἡ
περίφημος ἐπιγραφή :

ΝΙΨΘΝ ΑΝΟΜΗΜΑΤΑ ΜΗ ΜΟΝΑΝ ΟΨΙΝ

ἡ ὁποία εἶτε ἐκ δεξιῶν εἶτε ἐξ ἀριστερῶν ἀναγνοσθῆ ἀπο-
δίδει τὴν αὐτὴν φράσιν.

3. Τὰ ἱερὰ σκεύη διὰ τὴν θεῖαν εὐχριστίαν.

Ἱερὰ σκεύη χρησιμεύοντα διὰ τὴν ἐτοιμασίαν καὶ τὴν
τέλεσιν τῆς θείας εὐχαριστίας εἶναι τὰ ἑξῆς :

1) Ὁ **ἅγιος δίσκος**, ἐπὶ τοῦ ὁποίου τίθεται ὁ ἅγιος
ἄρτος· συμβολίζει τὴν φάτνην τῆς Βηθλεὲμ ὅπου ἐγεν-
νήθη ὁ Σωτὴρ.

2) Τὸ **ἅγιον ποτήριον**, χρησιμεύει διὰ τὸ ἅγιον αἷμα,
εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ποτηρίου τὸ ὁποῖον μετεχειρίσθη ὁ
Χριστὸς κατὰ τὸν μυστικὸν δεῖπνον.

3) Ἡ **λόγχη**, μαχαιρίδιον χρησιμεῖον διὰ νὰ κόπῃ ὁ
ἱερεὺς τὸν ἄρτον κατὰ τὴν προσκομιδὴν. Ὑπενθυμίζει
τὴν λόγχην, μὲ τὴν ὁποίαν στρατιώτης ἐκέντησε τὴν πλευ-
ρὰν τοῦ Σωτῆρος ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ.

4) Ὁ **ἀστερίσκος**· ἐπ' αὐτοῦ τίθεται τὸ κάλυμμα τοῦ
δίσκου, διὰ νὰ μὴ ἐγγίξῃ τοῦτο τὸν ἅγιον ἄρτον. Ἔχει
συνήθως σχῆμα σταυροῦ στηριζομένου ἐπὶ 4 ποδῶν. Συμ-
βολίζει δὲ τὸν ἀστέρα, ὁ ὁποῖος ὠδήγησε τοὺς μάγους
πρὸς τὸν Ἰησοῦν.

5) **Ὁ ἀήρ.** Ἀφοῦ ὁ ἱερεὺς τελειώσῃ τὴν προετοιμασίαν τῶν τιμίων δώρων, καλύπτει μὲ μικρὸν κάλυμμα τὸ ἅγιον ποτήριον καὶ τὸν ἅγιον δίσκον, ἰδιαιτέρως τὸ καθέν, ἀμφοτέρω δ' ὁμοῦ μὲ μεγαλύτερον κάλυμμα, τὸ λεγόμενον ἀέρα· ὑπενθυμίζει δὲ ὁ ἀήρ τὴν νεκρικὴν σινδόνα, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ εὐσχήμων Ἰωσήφ περιετύλιξε τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἀφοῦ κατεβιβάσθη τοῦτο ἀπὸ τὸν σταυρόν.

6) **τὸ ξέον** εἶναι σκεῦος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου θερμαίνεται τὸ ὕδωρ, διὰ νὰ χυθῆ ἐντὸς τοῦ ἁγίου ποτηρίου πρὶν μεταλάβῃ ὁ ἱερεὺς, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ὅτι, ὅτε στρατιώτης ἐκέντησε διὰ τῆς λόγχης τὴν πλευρὰν τοῦ Σωτῆρος, ἐξῆλθε θερμὸν αἷμα καὶ ὕδωρ.

7) **Ἡ λαβὶς** εἶναι κοχλιάριον, μὲ τὸ ὁποῖον μεταδίδει ὁ ἱερεὺς τὴν θείαν κοινωνίαν ἐκ τοῦ ποτηρίου εἰς τοὺς πιστούς.

8) **Ὁ σπόγγος καὶ ἡ μουσα** εἶναι σπόγγοι χρησιμεύοντες πρὸς καθαρισμόν τοῦ ἁγίου δίσκου καὶ τοῦ ποτηρίου κυρίως.

**Τὰ ἱερά σκεύη διὰ τὰ λοιπὰ μυστήρια
καὶ τὰς ἀκολουθίας.**

Ἐκτὸς τῶν σκευῶν, τὰ ὁποῖα χρησιμεύουν διὰ τὴν θείαν εὐχαριστίαν, εἰς ἐκάστην ἐκκλησίαν ὑπάρχουν καὶ τὰ ἐξῆς ἱερά σκεύη :

1) **Ἡ κολυμβήθρα**, διὰ τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος· εἰκονίζει τὸν Ἰορδάνην ποταμόν, ὅπου ἐβαπτίσθη ὁ Χριστός, ἢ τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ, ὅπου ἐθεραπεύοντο οἱ λουόμενοι.

2) **Τὸ μυροδοχεῖον**, δοχεῖον μικρόν, περιέχον ἅγιον μύρον.

3) **Ὁ ἀετός**, διὰ τὸ μυστήριον τῆς ἱερωσύνης. Εἶναι στρογγύλον τεμάχιον ὑφάσματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται ἀετὸς μὲ ἀνοικτὰ πτερά, ἄνωθεν μιᾶς πόλεως. Κατὰ

τὴν χειροτονίαν νέου ἐπισκόπου, ὁ χειροτονοῦμενος ἐπίσκοπος ἀπαγγέλλει τὸ «Πιστεύω» πατῶν ἐπὶ τοῦ ὑφάσματος τούτου. Καὶ ὁ μὲν αὐτὸς παριστάνει τὸν ἀρχιερέα, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ ἔχη ἐστραμμένον τὸν νοῦν τοῦ πρὸς τὰ θεῖα, ἡ δὲ πόλις παριστάνει τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ νέου ἐπισκόπου.

4) Ὁ ἐπιτάφιος, ὑφασμα μὲ εἰκόνα παριστάνουσαν τὸν Χριστὸν ἐν τάφῳ διὰ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἐπιταφίου θρήνου.

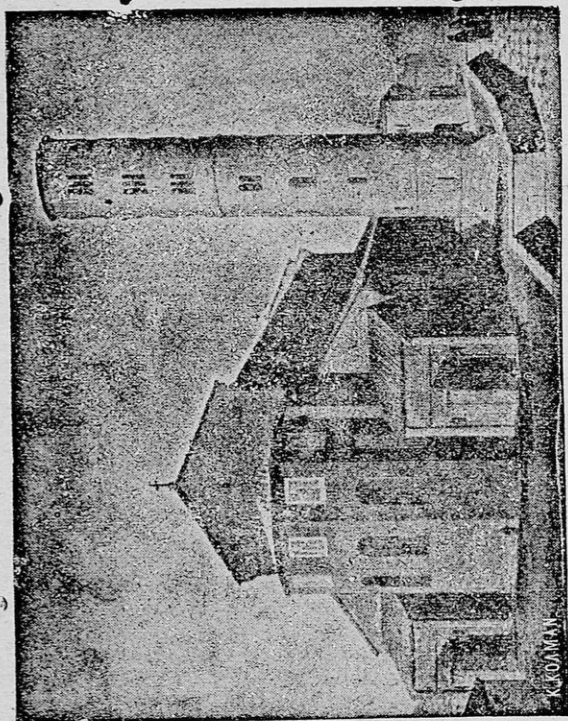
5) Τὰ ἑξαπτέρυγα καὶ αἱ ἱεραὶ σημαῖαι προηγοῦνται πάσης λιτανείας ἢ ἐκκλησιαστικῆς πομπῆς. Εἰς τὰ ἑξαπτέρυγα εἰκονίζονται οἱ ἄγγελοι μὲ ἕξ πτέρυγας, διὰ νὰ δηλωθῇ ἡ ταχύτης μὲ τὴν ὁποίαν οὗτοι ἐκτελοῦν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

6) Τὸ θυμιατήριον περιέχει θυμίαμα μὲ ἀνημμένους ἀνθρακας. Εἶναι δὲ τὸ θυμίαμα σύμβολον τῆς προσευχῆς ἢ ὁποία κατευθύνεται πρὸς τὸν Θεὸν ὡς θυμίαμα, ὅπως λέγει ὁ Δαυὶδ: «Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου».

7) Τὸ δίπτυχον εἶναι μικρὸν βιβλίον, εἰς τὰς δύο πτυχὰς τοῦ ὁποίου γράφει ὁ ἱερεὺς τὰ ὀνόματα τῶν ζώντων καὶ νεκρῶν ὅσα θὰ μνημονεύσῃ. Τὸ δίπτυχον συνήθως σήμερον εἶναι ἀπλοῦν τεμάχιον χάρτου.

5. Εἰκόνες, κοσμήματα, σύμβολα, φωτισμός, κώδωνες, ἱερά ἄμφια, λειτουργικὰ βιβλία.

Αἱ ἐκκλησίαι κοσμοῦνται δι' εἰκόνων τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας καὶ τῶν ἁγίων, ὡς καὶ δι' ἀναπαραστάσεων ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἔχομεν δὲ τὰς εἰκόνας πρὸς τιμὴν τῶν εἰκονιζομένων προσώπων, πρὸς ὑπενθύμισιν τῶν μεγάλων τῶν ἔργων καὶ πρὸς διακόσμησιν τῶν ἐκκλησιῶν. Τὰς εἰκόνας ὀφείλομεν νὰ τιμῶμεν μόνον, ἐπειδὴ εἰκονίζουσι πρόσωπα σεβαστὰ

Ο ναός του ἁγίου Ἀπολλιναρίου ἐν Ραβέννα, ἡ ἄριστα διατηρουμένη τῶν ἐν Ἱταλίᾳ βασιλικῶν. (Ἰδρῦθη τὸν ἕκτον αἰῶνα).

δι' ἡμᾶς, ὄχι δὲ καὶ νὰ λατρεύωμεν, διότι ἡ λατρεία ἀνήκει μόνον εἰς τὸν Θεόν.

Αἱ ἐκκλησιαί κοσμοῦνται καὶ μὲ ἄλλα *κοσμήματα* καὶ *σύμβολα*. Συχνάκις εἰς τοὺς τοίχους τῆς ἐκκλησίας βλέπομεν ἐξωγραφισμένα στοιχεῖα ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (X ἢ X = Χριστός, X = Ἰησοῦς Χρι-

στός IHC = Ἰησοῦς. * ἢ X = ὁ Χριστός ἐπὶ σταυροῦ)· ἐπίσης τὰ στοιχεῖα Α—Ω (= ὁ Θεὸς εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τοῦ κόσμου). Ὁ Χριστὸς παρίσταται συχνάκις ὡς καλὸς ποιμὴν καὶ ὡς ἀμνός. Καὶ ὁ *ιχθὺς* εἶναι σύμβολον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (διότι τὰ γράμματα ἐκ τῶν ὁποίων ἀποτελεῖται ἡ λέξις *ιχθὺς* εἶναι τὰ ἀρχικὰ στοιχεῖα τῶν ἑξῆς λέξεων: Ἰησοῦς—Χριστὸς—Θεοῦ—Υἱὸς Σωτῆρ.

Εἰς τοὺς τοίχους τῶν ἐκκλησιῶν ζωγραφίζεται ἐνίοτε *περιστερά*, ἣτις συμβολίζει τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐφανερώθη κατὰ τὸ βάπτισμα τοῦ Χριστοῦ ὡς περιστερά, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἀθωότητα. Ζωγραφίζεται ἐπίσης *ἄγκυρα*, σύμβολον τῆς ἐλπίδος· *κρίνον*, σύμβολον τῆς ἀγνότητος· *κλάδος ἐλαίας*, σύμβολον εἰρήνης· *κλάδος φοίνικος*, σύμβολον τῆς νίκης τοῦ Χριστιανισμοῦ· *λύρα*, σύμβολον πνευματικῆς χαρᾶς· *πλοῖον*, σύμβολον τῆς Ἐκκλησίας· *ταῶς* (παγῶνι), σύμβολον τῆς ἀθανασίας καὶ ἄλλα.

Συχνότατα τέλος εἰκονίζεται εἰς τοὺς τοίχους, εἰς τὰ ἄμφια καὶ εἰς τὰ βιβλία τῆς ἐκκλησίας ὁ *σταυρός*, τὸ ἱερὸν τοῦτο σημεῖον, διότι ἐπὶ σταυροῦ θανὼν ὁ Χριστὸς ἔσωσε τὴν ἀνθρωπότητα. Τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ κάμνομεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν προσευχήν μας, πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ· τὸ κάμνομεν δὲ μὲ τὰ τρία δάκτυλα πρὸς τιμὴν τῆς ἁγίας Τριάδος.

Ἐμπροσθεν τῶν ἁγίων εἰκόνων καίουν *κανδήλαι* *χάριν* τιμῆς.

Καὶ ἐντὸς τοῦ ἁγίου βήματος καίει *κανδήλα* διαρκῶς,

λεγομένη διὰ τοῦτο *ἀκοίμητος*: συμβολίζει δὲ τὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ, τὸ ὁποῖον φωτίζει κάθε ἄνθρωπον. Τοιαύτη κανδήλα ὑπάρχει καὶ ἔμπροσθεν τῆς ὥραίας πύλης. Αἱ ἐκκλησίαι φωτίζονται καὶ μὲ πολυφώτους κανδήλας καὶ πολυελέους. Πρὸς ἔνδειξιν δὲ λατρείας πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τιμῆς πρὸς τοὺς ἁγίους, ἀνάπτομεν *κηρία* καὶ *λαμπάδας*, εἰς χαρὰν καὶ εἰς λύπην, εἰς γάμον καὶ εἰς κηδείαν. Πρὸς τοποθέτησιν τῶν κηρίων χρησιμεύουν τὰ κηροπήγια, τὰ λεγόμενα *μανουάλια*. Τὰ *δικηροτρίκηρα*, μὲ τὰ ὁποῖα εὐλογεῖ ὁ ἀρχιερεὺς, συμβολίζουν τὸ μὲν δίκηρον τὰς δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ, τὸ δὲ τρίκηρον τὰ τρία πρόσωπα τῆς ἁγίας Τριάδος (Πατέρα, Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα). Ὅταν γίνεται ἡ εἴσοδος τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν τιμίων Δώρων προηγεῖται λαμπὰς χάριν τιμῆς.

Διὰ τὰ συναθροίζεται ὁ λαὸς εἰς τὴν ἐκκλησίαν, εἰδοποιεῖται μὲ τοὺς *Κώδωνας* ἢ *Καμπάνας*, καθὼς ὀνομάζονται κοινῶς, διότι ἡ πρώτη κατασκευή των ἔγινεν ἀπὸ τοῦ περιφήμου χαλκοῦ τῆς ἰταλικῆς ἐπαρχίας Καμπανίας. Οἱ κώδωνες εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὸ πρῶτον κατὰ τὸν ἕνατον αἰῶνα. Πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν καμπανῶν οἱ χριστιανοὶ ἐκαλοῦντο εἰς τὰς ἱερὰς συνάξεις, κατὰ μὲν τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν, ὅτε κρυφίως ἐτελεῖτο ἡ λατρεία, διὰ τῶν λαοσυνακτῶν, τῶν λεγομένων συνήθως *θεοδρομῶν*. Μετὰ δὲ τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν ἀντικατέστησαν τούτους τὰ διὰ σφυρίων κρουόμενα σιδηρᾶ σήμαντρα (*τὰ ἀγιοσίδηρα*), ὅπως γίνεται σήμερον ἔτι εἰς πολλὰ μοναστήρια. Ἐντὸς τοῦ σκευοφυλακίου φυλάττονται τὰ *ἱερὰ ἄμφια*, δηλαδή τὰ ἐνδύματα τὰ ὁποῖα φοροῦν οἱ κληρικοὶ ὅταν ἱερουργοῦν. Οἱ κληρικοὶ φέρουν ἐκτὸς τῆς ἐκκλησίας στολὴν μαύρην, διὰ τὸ σοβαρὸν καὶ ἀξιοπρεπές. Εἶναι δ' ἡ στολὴ αὕτη ἀρχαιοτάτη, διατηρηθεῖσα.

μέχρι σήμερον, διότι ἐθεωρήθη ἄτοπον οἱ κληρικοὶ νὰ ἀλλάξουν ἐνδυμασίαν ἀναλόγως τοῦ συρμοῦ, ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς φέρουν κάλυμμα, τὸ ὁποῖον καλεῖται **καλυμμαύχιον**, διότι εἰς ἀρχαιοτέρους χρόνους τὸ κάλυμμα τοῦτο ἐξετείνετο πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ ἐκάλυπτε τὸν αὐχένα.

Ἡ στολή τῶν κληρικῶν κατὰ τὴν λειτουργίαν (**τὰ ἱερὰ ἄμφια**) ἦτο λευκὴ, εἰς δῆλωσιν τῆς ἀγνότητος αὐτῶν. Ἐκοσμεῖτο δέ, τὸ πρῶτον, ἡ στολή αὕτη μὲ κοκκίνοὺς σταυροὺς καὶ μὲ γραμμὰς τοῦ ἰδίου χρώματος, διὰ νὰ συμβολίζεταί ὅτι ἡ σωτηρία ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Σωτῆρος. Ὀλίγον ὅμως κατ' ὀλίγον ἔγινε, κατὰ μίμησιν τῆς στολῆς τῶν αὐτοκρατόρων, πολυτελὴς καὶ πολύχρωμος. Δι' ἕκαστον βαθμὸν τῆς ἱερωσύνης ὑπάρχουν ἰδιαιτέρα ἱερὰ ἄμφια.

Εἰς τὸ σκευοφυλάκιον συνήθως φυλάττονται τὰ **λειτουργικὰ βιβλία**, δηλαδὴ τὰ βιβλία τὰ χρήσιμα διὰ τὴν τέλεσιν τῆς θείας λειτουργίας καὶ τῶν λοιπῶν ἀκολουθιῶν. Τούτων τὰ σπουδαιότερα εἶναι τὰ ἑξῆς: **Τὸ Εὐαγγέλιον**, περιέχον τὰ 4 Εὐαγγέλια· ὁ **Ἀπόστολος**, περιέχων τὰς Πράξεις καὶ τὰς Ἐπιστολάς τῶν Ἀποστόλων· **τὸ Ψαλτήριον**, περιέχον τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαυὶδ· **τὸ Εὐχολόγιον**, περιέχον τὰς ἐν χρήσει λειτουργίας καὶ ἀκολουθίας τῶν μυστηρίων καὶ τῶν διαφόρων τελετῶν, ὡς καὶ διαφόρους εὐχάς· **τὸ Τυπικόν**, περιέχον τὴν τάξιν τῶν καθημερινῶν ἀκολουθιῶν· ἡ **Ὀκτώηχος** καὶ ἡ **Παρακλητικὴ**, εἶναι συλλογαὶ τροπαρίων· **τὰ Μηνιαῖα**, δώδεκα τὸν ἀριθμὸν, ἐν δι' ἕκαστον μῆνα, περιέχουν τὴν ἀκολουθίαν τῶν ἀκινήτων ἑορτῶν, δηλαδὴ ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι ἑορτάζονται καθ' ὠρισμένην ἡμερομηνίαν· **τὸ Τριώδιον** καὶ ἡ **Παρακλητικὴ**, περιέχουν τὴν ἀκολουθίαν τῶν κινητῶν ἑορτῶν, ὅπως λέγονται αἱ ἑορταί, αἱ ὁποῖαι δὲν ἑορτάζονται εἰς ὠρισμένην ἡμερομηνίαν.

Β' ΠΟΤΕ ΛΑΤΡΕΥΕΤΑΙ Ο ΘΕΟΣ

(ΑΙ ΕΟΡΤΑΙ)

6. Περὶ ἑορτῶν.

Τὴν λατρείαν μας πρὸς τὸν Θεὸν ὀφείλομεν νὰ ἐκδηλώμεν καθ' ἑκάστην, ἰδίως κατὰ τὰς σπουδαιότερας ἑορτάς, ἧτοι καθ' ἡμέρας ὀρισθείσας εἰς μνήμην καὶ τιμὴν ἡ τοῦ Χριστοῦ καὶ διαφόρων γεγονότων τοῦ βίου του (*Δεσποτικαὶ ἑορταί*), ἢ τῆς ἁγίας του Μητρὸς (*Θεομητορικαὶ ἑορταί*), ἢ τῶν ἁγίων (*ἑορταὶ τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ*).

Ἐκάστη ἑορτὴ ἑορτάζεται ἅπαξ κατ' ἔτος πλὴν τῆς Κυριακῆς, ἢ ὁποία ἑορτάζεται καθ' ἑβδομάδα εἰς μνήμην τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου¹⁾. Αἱ ἐτήσια δεσποτικαὶ ἑορταὶ διακρίνονται εἰς ἀκινήτους καὶ κινήτας. *Ἀκίνητοι* μὲν λέγονται ἐκεῖνοι, αἱ ὁποῖαι τελοῦνται πάντοτε κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμερομηνίαν (π.χ. τὰ Χριστούγεννα ἑορτάζονται πάντοτε τὴν 25 Δεκεμβρίου). *Κινηταὶ* δὲ λέγονται ἐκεῖνοι, αἱ ὁποῖαι ἑορτάζονται καθ' ὀρισμένην ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος, οὐχὶ ὅμως κατὰ τὴν αὐτὴν κατ' ἔτος ἡμερομηνίαν (π.χ. τὸ Πάσχα ἑορτάζεται πάντοτε κατὰ Κυριακὴν, οὐχὶ ὅμως εἰς σταθερὰν ἡμερομηνίαν).

*Ἀκίνητοι δεσποτικαὶ ἑορταί.*²⁾

Αἱ ἀκίνητοι δεσποτικαὶ ἑορταὶ εἶναι αἱ ἑξῆς:

1) *Τὰ Χριστούγεννα* εἰς τὰς 25 Δεκεμβρίου, εἰς μνή-

1) Περὶ τῆς ἀναγκαιότητος καὶ τοῦ τρόπου τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς Κυριακῆς προβλ. ἡμετέραν Στοιχειώδη Ὁρθόδοξον Χριστιανὴν Κατήχησιν (1914) ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς Δ' ἐντολῆς (§ 16).

2) Δεπτομερείας περὶ τῶν ἑορτῶν τούτων ἴδε ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Στοιχειώδει ἱερᾷ ἱστορίᾳ τῆς Καινῆς Διαθήκης (1914), ἐν τοῖς σχετικοῖς κεφαλαίοις.

μην τῆς γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος, ὁ ὁποῖος ἐγεννήθη ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, τὸ ἔτος 750 ἀπὸ κτίσεως Ρώμης.

2) Ἡ περιτομὴ τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν 1ην Ἰανουαρίου, 8 ἡμέρας μετὰ τὰ Χριστούγεννα, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ὅτι ὁ Σωτὴρ 8 ἡμέρας μετὰ τὴν γέννησίν του ἔλαβε, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Ἑβραίων, τὸ ὄνομά του (Ἰησοῦς).

3) Τὰ Θεοφάνεια ἢ Ἐπιφάνεια, εἰς τὰς 6 Ἰανουαρίου, πρὸς ἀνάμνησιν τῆς βαπτίσεως τοῦ Σωτῆρος, ἐν ἡλικίᾳ 30 ἐτῶν, ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ, εἰς τὸν Ἰορδάνην ποταμόν. Τότε ἐπεφάνη ἡ Θεότης, διότι ἐνῶ ὁ Υἱὸς ἐβαπτίζετο, τὸ ἅγιον Πνεῦμα κατέβη ἐπὶ τὸν Χριστὸν ἐν μορφῇ περιστερᾶς; ἠκούσθη δ' ἐξ οὐρανῶν ἡ φωνὴ τοῦ Πατρὸς λέγοντος; «Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠυδόκησα (=τὸν ὁποῖον ἐγὼ ἀγαπῶ). Λέγεται δ' ἡ ἐορτὴ αὕτη καὶ **Φῶτα**, ἐπειδὴ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐγίνοντο εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν πλεῖστα φῶτα, δηλαδὴ βαπτίσματα.

4) Ἡ Ὑπαπαντὴ τοῦ Κυρίου, εἰς τὰς 2 Φεβρουαρίου πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ ὅτι ὁ γέρον προφήτης Συμεὼν ὑπήνητησεν (=ὑπεδέχθη τὴν Θεοτόκον, ἣτις ἔφερε τὸν Ἰησοῦν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος, συμφώνως πρὸς τὸν μωσαϊκὸν νόμον· κατὰ τοῦτον ἡ μήτηρ 40 ἡμέρας μετὰ τὴν γέννησιν ἔπρεπε νὰ φέρῃ τὸ νεογέννητον ἄρρεν εἰς τὸν ναὸν καὶ νὰ προσφέρῃ θυσίαν. Τότε ὁ γέρον Συμεὼν, ὁ ὁποῖος εἶχε παρακαλέσει τὸν Θεὸν νὰ μὴ ἀποθάνῃ πρὶν ἴδῃ τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου, ἔλαβε τὸν Ἰησοῦν εἰς τὰς ἀγκάλας του καὶ ἠὺχαρίστησε τὸν Θεόν, εἰπὼν τό: «Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα . . . »

5) Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος, εἰς τὰς 6 Αὐγούστου, πρὸς ἀνάμνησιν τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος ἐπὶ τοῦ ὄρους Θαβῶρ, ὅτε ὁ Χριστὸς συνωμίλησε μετὰ τὸν Ἥλιον καὶ τὸν Μωϋσέα, ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν τριῶν μαθητῶν του, Πέτρου, Ἰακώβου καὶ Ἰωάννου πρὸς τοὺς

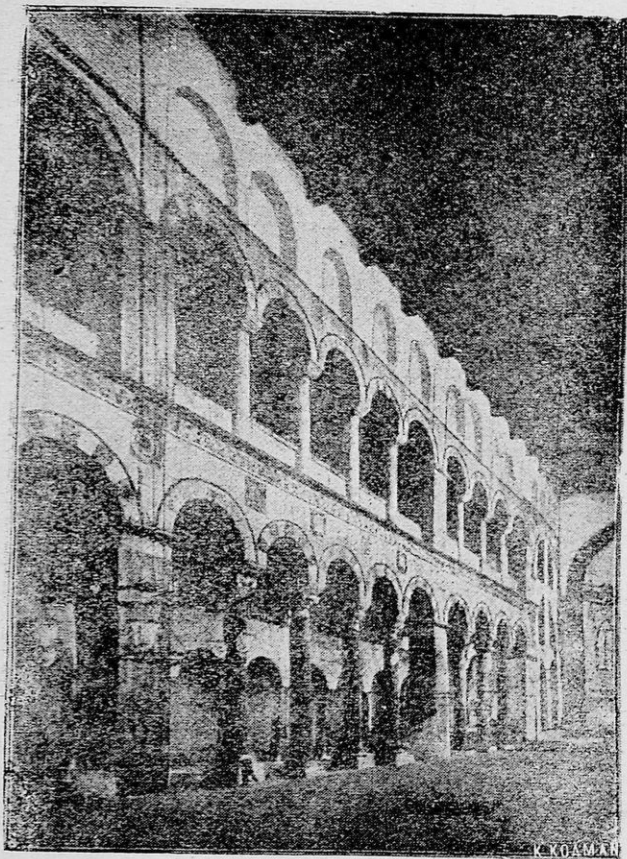
ὁποίους ἠκούσθη φωνὴ ἐξ οὐρανῶν, λέγουσα : « οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, αὐτοῦ ἀκούετε ».

6) Εἰς τὰς Δεσποτικὰς ἑορτὰς καταλέγονται καὶ αἱ *ἑορταὶ τοῦ τιμίου σταυροῦ*, καθόσον τὸν σταυρὸν τιμῶμεν, διότι ἐπ' αὐτοῦ ἐκρεμάσθη ὁ Σωτὴρ διὰ τὴν σωτηρίαν μας. Πέντε φορὰς τοῦ ἔτους ἔχομεν ἑορτὴν τοῦ σταυροῦ. Ἡ σπουδαιότερα εἶναι ἡ *ἑορτὴ τῆς ὑψώσεως τοῦ τιμίου σταυροῦ*. Εἰς τὰς 14 Σεπτεμβρίου ἐγένοντο τὰ ἐγκαινία τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, τὸν ὁποῖον ἡ ἀγία Ἑλένη, ἡ μήτηρ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ἔκτισεν ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ· ἐντὸς δὲ τοῦ ναοῦ τούτου πανηγυρικῶς ἀνυψώθη πρὸς προσκύνησιν ὁ τίμιος σταυρός, τὸν ὁποῖον εὔρεν ἡ ἀγία Ἑλένη. Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος τούτου ἑορτάζεται ἡ ἑορτὴ τῆς ὑψώσεως τὴν ἐπομένην τῆς ἡμέρας τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. Ἡ ἑορτὴ αὕτη ὑπομνήσκει συγχρόνως καὶ τὸ ὅτι κατὰ τὸ 628 μ. Χ. ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἡράκλειος ἐπανάφερε θριαμβευτικῶς εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως τὸν τίμιον σταυρὸν, τὸν ὁποῖον εἶχον ἀρπάσει οἱ Πέρσαι τὸ 614 μ. Χ.

Ἄλλη σπουδαία ἑορτὴ τοῦ σταυροῦ εἶναι ἡ *ἑορτὴ τῆς Σταυροπροσκυνήσεως*, κατὰ τὴν τρίτην Κυριακὴν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ὅτε διὰ τὴν ἀνακουφισθῶμεν εἰς τὸ μέσον τῆς νηστείας, ὑπομνήσκειται εἰς ἡμᾶς, ὅτι πλησιάζει ἡ χαρμόσυνος ἡμέρα τῆς ἀναστάσεως, ψαλλομένου τοῦ : « Τὸν σταυρὸν σου προσκυνοῦμεν, Δέσποτα, καὶ τὴν ἀγίαν σου ἀνάστασιν ὑμνοῦμεν καὶ δοξάζομεν ». Ἐχομεν καὶ ἄλλας τινὰς δευτερευούσης σημασίας ἑορτὰς τοῦ σταυροῦ.

8. Κινητὰ Δεσποτικὰ ἑορτὰ γενικῶς.

Κινητὰ δεσποτικὰ ἑορτὰ λέγονται, ὡς εἶπομεν,

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίχῃ
(ρυθμοῦ βασιλικῆς τοῦ πέμπτου ἢ ἕκτου μ.Χ αἰῶνος).

ἐκεῖναι αἱ ὁποῖαι ἐορτάζονται καθ' ὠρισμένην ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος, οὐχὶ ὁμως τὴν αὐτὴν κατ' ἔτος ἡμερομηνίαν.

Κέντρον τῶν ἐορτῶν τούτων εἶναι τὸ Πάσχα, καὶ διὰ τὸ νὰ γνωρίζωμεν πότε ἐορτάζονται αὐταὶ πρέπει νὰ γνωρίζωμεν πότε ἐορτάζεται τὸ Πάσχα.

Τὸ Πάσχα πρὸς τιμὴν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος, ἐορτάζετο εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων. Ἐπειδὴ ὁμως δὲν ἐορτάζετο πανταχοῦ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, ἢ πρώτη ἐν Νικαίᾳ οἰκουμενικῇ σύνοδος (325 μ. Χ.) ὥρισε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸν χρόνον κατὰ τὸν ὁποῖον ὄφειλον πάντες οἱ Χριστιανοὶ νὰ ἐορτάζουσι τὸ Πάσχα. Βάσις ἐλήφθη ἡ ἑαρινὴ ἰσημερία, ἥτοι ἡ ἡμέρα τοῦ ἕαρος, ὅτε ἡ ἡμέρα εἶναι ἴση πρὸς τὴν νύκτα, δηλαδὴ δωδεκάωρος. Ἐαρινὴ ἰσημερία ἦτο τότε ἡ 21 Μαρτίου. Λοιπὸν ὠρίσθη τὸ Πάσχα νὰ ἐορτάζεται τὴν πρώτην Κυριακὴν μετὰ τὴν πανσέληνον, ἢ ὁποῖα φαίνεται μετὰ τὴν 21ην Μαρτίου. Ἐὰν ἡ πανσέληνος συμπέσῃ Κυριακῇ, τὸ Πάσχα ἐορτάζεται τὴν ἐπομένην Κυριακῇ. Ἐπίσης τὸ Πάσχα ἀναβάλλεται διὰ μίαν ἐβδομάδα, ἐὰν συμπέσῃ τὸ Πάσχα τῶν Ἑβραίων. Ὡστε τὸ Πάσχα δὲν δύναται νὰ ἐορτασθῇ οὔτε πρὸ τῆς 22ας Μαρτίου, ἀλλ' οὔτε καὶ βραδύτερον τῆς 25ης Ἀπριλίου ¹⁾.

Ἡ σειρά τῶν κινητῶν τούτων ἐορτῶν ἀρχίζει δέκα Κυριακὰς πρὸ τοῦ Πάσχα, μετὰ τὴν Κυριακὴν τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου, καὶ τελειώνει ὀκτὼ Κυριακὰς μετὰ τὸ Πάσχα, μετὰ τὴν Κυριακὴν τῶν ἀγίων Πάντων.

Αἱ ἐορταὶ αὗται δὲν εἶναι πᾶσαι πρὸς τιμὴν τοῦ Σωτῆρος, ἀλλ' ἐπειδὴ πᾶσαι ἔχουσι σχέσιν μετὰ τὸ Πάσχα καὶ

1) Ὁ λόγος δι' ὃν τὸ Πάσχα τῶν Δυτικῶν καὶ διαμαρτυρομένων πότε συμπύπτει μετὰ τοῦ ἡμετέρου, πότε δ' οὐχί, εἶναι ὅτι παρ' αὐτοῖς ὡς βάσις δὲν λαμβάνεται ἡ κατὰ τὸ 325 ἑαρινὴ ἰσημερία (21η Μαρτίου), ἀλλ' ἡ ἐκάστοτε ἑαρινὴ ἰσημερία (νῦν ἡ 8η Μαρτίου).

ἀναφέρονται εἰς πράξεις καὶ λόγους τοῦ Χριστοῦ, δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὅλαι δεσποτικάι.

Τὰς κινήτας ἑορτὰς δυνάμεθα νὰ ὑποδιαιρέσωμεν: α') εἰς ἑορτὰς πρὸ τῆς μεγάλης ἑβδομάδος, β') εἰς τὴν μεγάλην ἑβδομάδα καὶ τὸ Πάσχα καὶ γ') εἰς τὰς μετὰ τὸ Πάσχα ἑορτὰς.

Ἦδη ἄς ἐξετάσωμεν τὰς σπουδαιοτέρας ἐξ αὐτῶν.

9. Κινητὰ δεσποτικὰ ἑορτὰ πρὸ τῆς μεγάλης ἑβδομάδος

1) Ἡ Κυριακὴ τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου, δέκα Κυριακὰς πρὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα. Κατ' αὐτὴν ἀναγινώσκεται ἡ παραβολὴ τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου, ἐκ τῆς ὁποίας μανθάνομεν ὅτι: «Πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται, ὁ δὲ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται»). Τὸ βιβλίον τὸ ὁποῖον περιέχει τὰς ἀκολουθίας τῶν κινήτων ἑορτῶν ἀπὸ τῆς Κυριακῆς ταύτης μέχρι τοῦ μεγάλου Σαββίτου λέγεται **Τριῶδιον**, ἐπειδὴ τὸ σύνολον τῶν ὕμνων δι' ἑκάστην τῶν ἑορτῶν τούτων ἀπετέλει κατ' ἀρχὰς τρεῖς ᾠδὰς. Σήμερον οἱ ὕμνοι οὗτοι περιέχουν περισσοτέρας ᾠδὰς, ἕως ἑννέα, χωρὶς ὅμως νὰ μεταβληθῇ ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν Κυριακὴν ταύτην γίνεται τὸ πρῶτον ἡ χρῆσις τοῦ Τριῶδιου, ὁ λαὸς λέγει ὅτι ἀνοίγει τὸ Τριῶδι.

2) Ἡ Κυριακὴ τοῦ Ἀσώτου. Ἡ ἀμέσως ἐπομένη Κυριακὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀναγινώσκεται ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ἡ παραβολὴ τοῦ Ἀσώτου, ἔνθα ὁ Χριστὸς μᾶς διδάσκει ὅτι ὁ πανάγαθος Θεὸς συγχωρεῖ πάντα εἰλικρινῶς μετανοοῦντα ²⁾).

1) Λουκ. ΙΗ', 9—14.

2) Λουκ. ΙΕ', 13—32.

3) *Ἡ Κυριακὴ τῆς Ἀποκρέω*. Οὕτω καλουμένη, διότι ἀπὸ τῆς ἐπομένης ὀρίζει ἡ Ἐκκλησία ἀποχὴν ἀπὸ τὰ κρέας. Καθ' ὅλην δὲ τὴν ἑβδομάδα ἀπὸ τῆς Δευτέρας τῆς Ἀποκρέω ἕως τὴν ἄλλην Κυριακὴν γίνεται χορῆσις γαλακτερῶν καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἑβδομάς αὕτη λέγεται ἑβδομάς τῆς Τυροφάγου καὶ εἶναι ἡ εἰσαγωγή εἰς τὴν νηστείαν.

Κατὰ τὴν Κυριακὴν τῆς Ἀποκρέω ἀναγινώσκεται ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ἢ εἰκῶν τοῦ Σωτῆρος περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως¹⁾. Ἡ Κυριακὴ ἢ μετὰ τὴν ἑβδομάδα τῆς Ἀποκρέω λέγεται *Κυριακὴ τῆς Τυροφάγου*.

Τὴν Δευτέραν μετὰ τὴν Κυριακὴν τῆς Τυροφάγου ἀρχίζει ἡ μεγάλη νηστεία τοῦ Πάσχα, ἡ καλουμένη *Τεσσαρακοστή*, διότι ὑπενθυμίζει τὴν 40ήμερον νηστείαν τοῦ Κυρίου εἰς τὴν ἔρημον. Ἡ νηστεία αὕτη διαρκεῖ 50 ἡμέρας, ἦτοι ἀπὸ τῆς Καθαρᾶς Δευτέρας μέχρι τοῦ μεγάλου Σαββάτου, ἡμέραι 48, εἰς τὰς ὁποίας προστίθενται ἡ Τετάρτη καὶ ἡ Παρασκευὴ τῆς ἑβδομάδος τῆς Ἀποκρέω, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἐπίσης ἡμέραι νηστείας. Κατὰ τὴν νηστείαν διατάσσεται ἡ ἀποχὴ ἀπὸ κρέας, ὀψάρια καὶ γαλακτερῶν παντὸς εἶδους. Μόνον κατὰ τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων ἐπιτρέπεται ἡ ἰχθυοφαγία, καθὼς καὶ τὴν ἡμέραν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἐὰν δὲν συμπίπτῃ αὕτη τὴν Μεγάλῃν ἑβδομάδα.

Ἐκτὸς τῆς Μεγάλῃς Τεσσαρακοστῆς ἡ Ἐκκλησία ὀρίζει καὶ τὰς ἐξῆς ἄλλας νηστείας: 1) Τὴν νηστείαν τῶν Χριστουγέννων 40 ἡμέρας, ἀπὸ τῆς 15 Νοεμβρίου μέχρι τῆς 24^{ης} Δεκεμβρίου. 2) Τὴν νηστείαν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ἡ ὁποία ἀρχίζει τὴν Δευτέραν μετὰ τὴν Κυριακὴν τῶν Ἀγίων Πάντων καὶ τελειώνει εἰς τὰς 29 Ἰουνίου, ὁπότε ἐορτάζεται ἡ μνήμη τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου. 3) Ἀπὸ τῆς 1^{ης} μέχρι τῆς 15^{ης} Αὐγούστου, ὅτε

(1) Ματθ. κε' 31—46.

ἑορτάζεται ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Ἐκτὸς τῶν νηστεϊῶν τούτων ὀρίζεται, καθὼς ἀνεφέραμεν ἀλλαχοῦ, νηστεία κατὰ Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν ἐκάστης ἐβδομάδος, εἰς ἀνάμνησιν τῶν Παθῶν τοῦ Σωτῆρος, καὶ πρὸς τούτους τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων 5 Ἰανουαρίου), τὴν ἡμέραν τῆς ἀποτομῆς τῆς κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου (29 Αὐγούστου) καὶ τὴν ἑορτὴν τῆς ὑψώσεως τοῦ τιμίου Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρίου).

Σκοπὸς τῆς νηστείας, ὅπως λέγει ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, εἶναι ἡ δέουσα προπαρασκευὴ διὰ τὴν μετάλληψιν τῆς θείας εὐχαριστίας καὶ ἡ χριστιανοπρεπὴς τῶν ἑορτῶν πανήγυρις. Δι' ἐπανειλημμένων δὲ κηρυγμάτων ἐδίδασκεν ὁ Χρυσόστομος ὅτι ἡ νηστεία δὲν εἶναι ἡ ἀποχὴ ἀπλῶς ἀπὸ ὀρισμένας τροφάς, ἀλλὰ κυρίως ἡ ἀποχὴ ἀπὸ τὰ κακὰ ἔργα.

Ἡ πρώτη Κυριακὴ τῶν νηστεϊῶν εἶναι ἡ Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας, εἰς ἀνάμνησιν τῆς ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείας Θεοδώρας ὀριστικῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων (842¹).

Ἡ τρίτη Κυριακὴ τῆς Τεσσαρακοστῆς εἶναι ἡ τῆς Σταυροπροσκυνήσεως²).

Πέμπτη ἐβδομὰς τῆς Τεσσαρακοστῆς. Ἀξιοσημειώτος κατὰ τὴν ἐβδομάδα ταύτην εἶναι ἡ Τετάρτη, κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς ὁποίας ψάλλεται λαμπρὸν ποίημα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κρήτης Ἀνδρέου (713) ἐκ 280 Τροπαρίων, εἰς τὰ ὁποῖα διὰ παραδειγμάτων ἐκ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας δεικνύεται πῶς πάντοτε ἀμείβεται ἡ ἀρετὴ καὶ τιμωρεῖται ἡ κακία. Ἐπειδὴ τὸ μέγα τοῦτο ποίημα δύναται νὰ χρησιμεύσῃ δι' ἡμᾶς ὡς κανὼν, ὡς μέτρον τοῦ ὀρθοῦ βίου, λέγεται *Μέγας Κανὼν*. Τὴν δ' ἑσπέραν τῆς Παρασκευῆς ψάλλεται τὸ κατὰ τὸν ἑβδομον αἰῶνα γραφὲν ποίημα πρὸς τιμὴν τῆς

(1) Πρβλ. περὶ τούτου ἡμετέραν Στοιχειώδη Ἐκκλ. Ἱστορίαν σελ. 58

(2) Περὶ ταύτης ἴδε σελ. 24 τοῦ παρόντος βιβλίου.

Θεοτόκου, ὁ ἀκάθιστος ὕμνος. Τὰ τροπάρια τοῦ ὕμνου τούτου διαιροῦνται εἰς 24 οἴκους, ἕκαστος τῶν ὁποίων ἀρχίζει μὲ ἓν γράμμα τοῦ ἀλφαβήτου κατὰ σειράν. Ἀνὰ ἕξ ἐκ τῶν οἴκων τούτων ψάλλονται καθ' ἑκάστην τῶν τεσσαρῶν πρώτων Παρασκευῶν τῆς Τεσσαρακοστῆς. Συνετάχθη δὲ ὁ ὕμνος οὗτος εἰς ἀνάμνησιν τῆς σωτηρίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Ἀβίρων καὶ τῶν Περσῶν (626 μ. Χ.). Τότε ὁ λαὸς συνήχθη εἰς τὸν ἐν Βλαχέρναις ναὸν τῆς Θεοτόκου καὶ ἀνύμνησεν ὄρθιος (ἔνεκα τοῦ ὁποίου καὶ ὁ ὕμνος λέγεται ἀκάθιστος) τὴν προστάτιδα τῆς πόλεως Παναγίαν. Καὶ ἄλλαι δὲ κατόπιν νίκαι κατὰ τῶν Ἀράβων καθιέρωσαν τὴν ἀκολουθίαν ταύτην. Πασίγνωστον εἶναι τὸ κοντάκιον : «Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια, ὡς λητρωθεῖσα τῶν δεινῶν, εὐχαριστήρια ἀναγράφω σοι ἡ πόλις σου, Θεοτόκε. Ἄλλ' ὡς ἔχουσα τὸ κράτος ἀπροσμάχητον, ἐκ παντοίων με κινδύνων ἐλευθέρωσον, ἵνα κράζω σοι : Χαῖρε νύμφη ἀνύμφευτε». Δηλαδή : Τὴν νίκην εἰς σὲ ἀποδίδω, ᾧ προστάτις Θεοτόκε, ἡ ὁποία ὠδήγηεις τὸν στρατόν. Ἐπειδὴ ἠλευθερώθην ἀπὸ τὰ δεινά, σὲ εὐχαριστῶ, ἐγὼ ἡ πόλις σου, Θεοτόκε. Ἐπειδὴ ὁμως ἡ δύναμις σου εἶναι ἀκατανίκητος, ἐλευθέρωσέ με ἀπὸ διαφόρους κινδύνους, ὥστε νὰ κράζω πρὸς σέ : χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.

Τὸ Σάββατον τῆς ἕκτης ἑβδομάδος τῆς Τεσσαρακοστῆς τελεῖται ἡ *μνήμη τῆς ἀναστάσεως τοῦ Λαζάρου* ¹⁾. Τὴν δ' ἐπομένην, ἕκτην Κυριακὴν τῆς Τεσσαρακοστῆς ἐορτάζεται ἡ Κυριακὴ τῶν Βαΐων, πρὸς ἀνάμνησιν τῆς θριαμβευτικῆς εἰσόδου τοῦ Ἰησοῦ εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅτε ὁ λαὸς τὸν ὑπεδέχθη μὲ βᾶϊα, δηλαδὴ κλάδους φοινίκων, ὡς νικητὴν τοῦ θανάτου ²⁾.

1) Πρβλ. ἡμετέραν Ἱερὴν Ἱστορίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης (1914) § 22.

2) Πρβλ. αὐτόθι § 31.

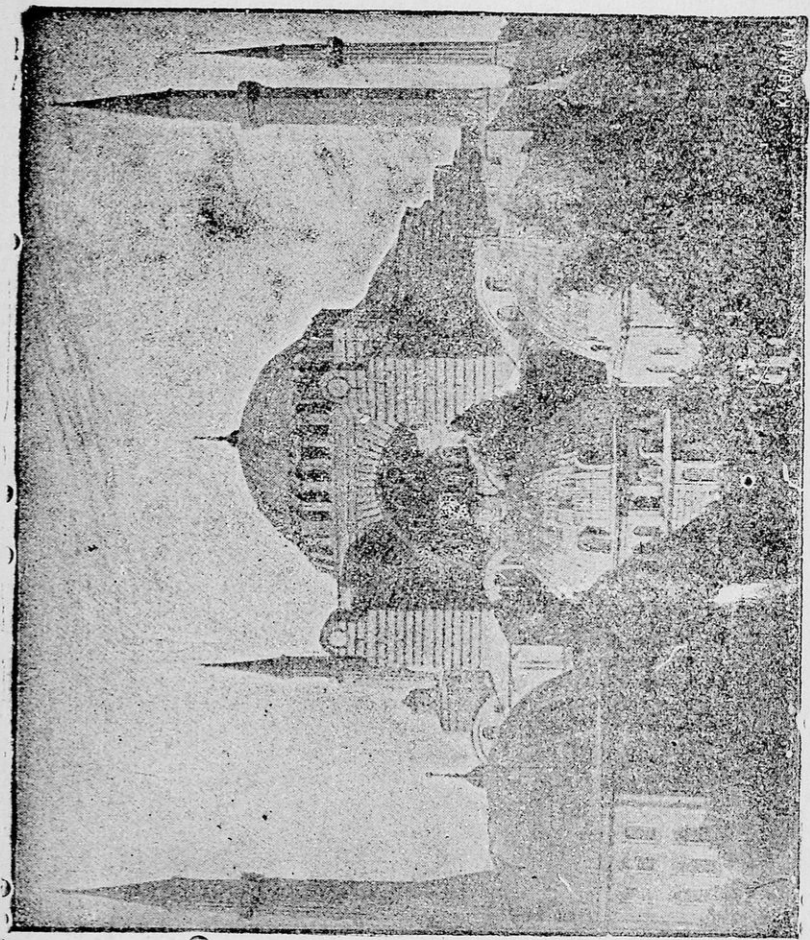
10. Ἡ Μεγάλη ἑβδομάς τοῦ Πάσχα.

Ἡ ἑβδομάς κατὰ τὴν ὁποίαν τελεῖται ἡ μνήμη τῶν παθῶν τοῦ Σωτῆρος λέγεται *Μεγάλη Ἑβδομάς*, διότι κατ' αὐτὴν γίνεται ἡ μνήμη μεγάλων γεγονότων.

Διὰ τὰ δύνανται νὰ παρίστανται ὅλοι οἱ Χριστιανοὶ εἰς τὸν ὄρθρον αὐτῶν τῶν ἡμερῶν τελεῖται οὗτος τὴν ἑσπέραν τῆς προηγουμένης ἡμέρας, ὁ δ' ἑσπερινὸς τελεῖται τὴν πρωΐαν. Δι' αὐτὸ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἡ ἀνάμνησις τῶν γεγονότων τελεῖται πρὶν ἢ ὅτε συνέβησαν· οὕτω λ. χ. τὴν ἑσπέραν τῆς Μ. Πέμπτης παρίσταται ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἂν καὶ οὗτος ἑσταυρώθη τὴν πρωΐαν τῆς Παρασκευῆς, διότι κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς Μ. Πέμπτης τελεῖται ὁ ὄρθρος τῆς Μ. Παρασκευῆς· τὴν δὲ Μ. Παρασκευὴν τὴν πρωΐαν τελεῖται ὁ ἑσπερινὸς τῆς ἰδίας ἡμέρας.

Τὴν Μεγάλην Δευτέραν γίνεται ἡ μνεῖα τοῦ παγκάλου Ἰωσήφ, τοῦ ὁποίου ἡ ἱστορία ἔχει πολλὰ τὰ κοινὰ πρὸς τὸν βίον τοῦ Σωτῆρος· διότι ὡς ὁ Ἰωσήφ ἐφθονήθη ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν του, οὕτω καὶ ὁ Κύριος ὑπὸ τῶν ὁμοεθνῶν του· ὡς ὁ Ἰωσήφ ἐπωλήθη εἰς τοὺς Ἰσμαηλίτας ἐμπόρους ἀντὶ 30 ἀργυρίων, ἀντὶ τοῦ αὐτοῦ ποσοῦ παρέδωκε καὶ ὁ Ἰούδας τὸν διδάσκαλόν του· ὡς ὁ Ἰωσήφ ἐτέθη ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν του εἰς λάκκον καὶ κατόπιν ἐσώθη, οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ τεθεὶς ἐν τάφῳ ἀνέστη. Ἐπειδὴ δ' οἱ εὐαγγελισταὶ εὐθύς μετὰ τὴν διήγησιν τῆς θριαμβευτικῆς εἰσόδου τοῦ Ἰησοῦ εἰς Ἱεροσόλυμα, διηγοῦνται τὴν κατάραν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἄκαρπον συκῆν, γίνεται τὴν Δευτέραν μνήμη καὶ τοῦ γεγονότος τούτου, εἰς συμβολισμὸν τοῦ ὅτι ἐπικατάρατος εἶναι πᾶς ὁ μὴ ποιῶν καρποὺς καλοῦς, ἥτοι ἔργα ἀγαθὰ.

Τὴν Μεγάλην Τρίτην γίνεται μνεῖα τῶν τελευταίων παραβολῶν, ὅσας εἶπεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τοὺς ἀποστόλους, καὶ ἰδίᾳ τῆς παραβολῆς τῶν δέκα παρθένων, ἐκ τῆς ὁποίας δι-

Ο ναός της του Θεού Σοφίας (Βυζαντινού εμβλίου)

δασκόμεθα ὅτι πρέπει νὰ εἴμεθα πάντοτε ἔτοιμοι δι' ἔργων ἀγαθῶν.

Τὴν Μεγάλην Τετάρτην γίνεται μνεία τῆς ἀμαρτωλῆς γυναικός, ἡ ὁποία ἤλειψε διὰ μύρου τὸν Κύριον, ὡς καὶ τοῦ ἀπαισίου γεγονότος ὅτι ὁ Ἰούδας, ἐλθὼν πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, συνεφώνησε νὰ παραδώσῃ εἰς οὐτοὺς ἀντὶ τριάκοντα ἀργυρίων τὸν διδάσκαλόν του.

Τὴν Μεγάλην Πέμπτην γίνεται ἡ μνεία τοῦ μυστικοῦ δεῖπνου καὶ τῶν τελευταίων διδασκαλιῶν τοῦ Σωτῆρος πρὸς τοὺς μαθητάς του. Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην, ὅτε ὁ Σωτὴρ ὤρισεν, εἰς τὸν μυστικὸν δεῖπνον, τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας, μεταλαμβάνουν οἱ πλεῖστοι Χριστιανοί. Τὴν ἑσπέραν τῆς Μ. Πέμπτης, ὅτε τελεῖται ὁ ὄρθρος τῆς Μ. Παρασκευῆς, ἀναγινώσκονται τὰ δώδεκα εὐαγγέλια, ἧτοι 12 περικοπαὶ ἐκ τῶν τεσσάρων εὐαγγελίων, ἀναφερόμεναι εἰς τὰ πάθη τοῦ Σωτῆρος. Μεταξὺ δὲ τοῦ πέμπτου καὶ τοῦ ἕκτου εὐαγγελίου ἀπαγγέλλεται ὁ περιφημὸς ὕμνος «Σήμερον κρεμᾶται ἐπὶ ξύλου...»¹⁾.

Τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν γίνεται ἡ μνεία τοῦ σταυρικοῦ πάθους τοῦ Σωτῆρος καὶ τοῦ θανάτου του (ὥρα 3 μ.μ.). Τὴν ἑσπέραν ψάλλεται ἡ ἀκολουθία τοῦ ἐπιταφίου θρήνου.

Τὸ Μέγα Σάββατον γίνεται ἡ μνεία τῆς ταφῆς τοῦ Κυρίου²⁾. Τὴν πρωΐαν τελεῖται ἡ καλουμένη πρώτη ἀνάστασις, ἡ ὁποία εἶναι ἀπλῶς προαναγγελία τῆς ἀναστάσεως· ἀναγινώσκειται δηλαδὴ ὁ ψαλμικὸς στίχος: «Ἀνάστα ὁ Θεὸς κρίνων τὴν γῆν», ὁ ὁποῖος εἶναι προφητεία περὶ γεγονότος τοῦ ὁποίου ἡ πλήρωσις εἶναι βεβαία· διὰ

1) Κείμενον καὶ ἐρμηνεῖαν τούτου ἴδε ἐν ἡμετέρῃ Ἱερῷ Ἱστορίᾳ τῆς Καινῆς Διαθήκης § 39.

2) Πρὸς τὰ σχετικὰ τροπάρια ἐν ἡμετέρῃ Ἱερῷ Ἱστορίᾳ Κ.Δ. § 40.

τοῦτο ὁ ἱερεὺς ῥαίνει μὲ ἄνθη τὸν ναὸν καὶ οἱ κώδωνες τῶν ναῶν ἤχοῦν χαρμωδῶς.

Ἡ Κυριακὴ τοῦ Πάσχα. Κατὰ τὸ μεσονύκτιον τοῦ Σαββάτου πρὸς τὴν Κυριακὴν ἐορτάζεται ἡ Ἀνάστασις, ὅτε ψάλλεται τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη»¹⁾. Τὸ δ' ἀπόγευμα τῆς Κυριακῆς γίνεται ἡ δευτέρα καλουμένη Ἀνάστασις, χάριν τῶν μὴ παραστάντων εἰς τὴν πρώτην. Λέγεται δ' αὕτη καὶ ἀγάπη, διότι κατ' αὐτὴν ἀντήλλασσον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ οἱ παριστάμενοι ἀδελφικὸν ἀσπασμόν. Τότε ἀναγινώσκεται εἰς πολλὰς γλώσσας τὸ εὐαγγέλιον ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην²⁾, ἔνθα ὁ Χριστὸς συνιστᾷ εἰς τοὺς μαθητάς του τὴν εἰρήνην.

11. Αἱ μετὰ τὸ Πάσχα κινηταὶ δεσποτικαὶ ἐορταί.

Ἡ διακαινήσιμος ἑβδομάς. οὕτω λέγεται ὁλόκληρος ἡ ἑβδομάς ἀπὸ τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς ἐπομένης Κυριακῆς. Ἐπειδὴ κατὰ τὸ μέγα Σάββατον ἐγίνοντο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ ἀθρόα βαπτίσματα, οἱ δὲ βαπτιζόμενοι ἐγίνοντο **καινοὶ** (νέοι) ἄνθρωποι, ἤτοι Χριστιανοί, ὠνομάσθη ἡ ἑβδομάς αὕτη **διακαινήσιμος**. Τὴν Παρασκευὴν τῆς ἑβδομάδος ταύτης εἶναι **ἡ ἐορτὴ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς**, εἰς ἀνάμνησιν τῆς εἰς τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου πλησίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως πηγῆς ὕδατος, μὲ τὸ ὁποῖον πολλοὶ ἐθεραπεύθησαν. Ἡ πηγὴ αὕτη ὑπάρχει καὶ σήμερον.

Ἡ Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ ἢ τοῦ Ἀντιπάσχα εἶναι ἡ πρώτη Κυριακὴ μετὰ τὸ Πάσχα, εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς μαθητάς του, ὅτε καὶ ὁ ἄπιστος Θωμᾶς ἐπίστευσεν³⁾.

1) Κείμενον καὶ ἐρμηνείαν του ἴδε ἐν ἡμετέρᾳ Ἱερᾷ Ἱστορίᾳ Καινῆς Διαθήκης §^o41.

2) Ἰωάνν. Κ. 19=31.

3) Αὐτόθι.

Ἡ Κυριακὴ τῶν Μυροφόρων εἶναι ἡ δευτέρα Κυριακὴ μετὰ τὸ Πάσχα, εἰς τιμὴν τῶν μυροφόρων γυναικῶν, ἔτι δὲ καὶ τοῦ Ἰωσήφ καὶ τοῦ Νικοδήμου, οἱ ὁποῖοι ἐκήδευσαν τὸν Σωτῆρα ¹⁾).

Ἡ τρίτη Κυριακὴ μετὰ τὸ Πάσχα λέγεται *Κυριακὴ τοῦ παραλύτου*, διότι κατ' αὐτὴν ἀναγινώσκεται ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ἡ θεραπεία τοῦ παραλυτικοῦ ἐν Βηθσεδαῦ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ²⁾. Ἡ τετάρτη Κυριακὴ λέγεται *Κυριακὴ τῆς Σαμαρείτιδος*, διότι ἀναγινώσκεται ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ὁ διάλογος τοῦ Χριστοῦ μετὰ τῆς Σαμαρείτιδος ³⁾. Ἡ δὲ πέμπτη Κυριακὴ μετὰ τὸ Πάσχα λέγεται *Κυριακὴ τοῦ Τυφλοῦ*, διότι κατ' αὐτὴν ἀναγινώσκεται ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἴασις τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ ⁴⁾.

Ἡ ἀνάληψις τοῦ Κυρίου, 40 ἡμέρας μετὰ τὸ Πάσχα, ἡμέραν Πέμπτην, εἰς ἀνάμνησιν τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου εἰς τοὺς οὐρανοὺς, 40 ἡμέρας μετὰ τὴν Ἀνάστασιν ⁵⁾.

Πεντήκοντα ἡμέρας μετὰ τὸ Πάσχα ἐορτάζεται, ἐν ἡμέρᾳ Κυριακῇ, *ἡ ἐορτὴ τῆς Πεντηκοστῆς* ⁶⁾, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ὅτι πενήκοντα ἡμέρας μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ἐπεφοίτησεν εἰς τοὺς Ἀποστόλους τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου τὴν ἐπομένην τῆς Πεντηκοστῆς Δευτέραν ἐορτάζεται *ἡ ἐορτὴ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*. Ἡ δὲ Κυριακὴ ἢ μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν λέγεται *Κυριακὴ τῶν Ἁγίων Πάντων*, εἰς τιμὴν καὶ μνήμην πάντων τῶν ἁγίων καὶ μάλιστα τῶν μαρτύρων.

1) Μάρκ. ΙΕ'. 43-Ιστ'. Πρβλ. ἡμετέραν Ἱερὰν Ἱστορίαν Κ. Δ. § 40.

2) Ἰωάν. Ε'. 1-15 Πρβλ. ἡμετέραν Ἱερὰν Ἱστορίαν Κ. Δ. § 19.

3) Ἰωάν. Δ'. 5-42. Πρβλ. Ἱστορία Κ. Δ. § 25.

4) Ἰωάν. Θ'. 1-41. Πρβλ. Ἱστορία Κ. Δ. § 21.

5) Πρβλ. τὰ κατὰ τὴν ἀνάληψιν καὶ τροπάριον αὐτῆς ἡμετέραν Ἱστορίαν Κ. Δ. § 42.

6) Πρβλ. τὰ κατ' αὐτὴν καὶ τροπάριον αὐτῆς ἡμετέραν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν § 1.

Τὸ βιβλίον, τὸ ὁποῖον περιέχει τὴν ἀκολουθίαν τῶν κινητῶν ἑορτῶν ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Κυριακῆς τῶν ἁγίων Πάντων λέγεται *Πεντηκοστάριον*.

12. Θεομητορικαὶ ἑορταὶ ¹⁾.

Πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου ἡ Ἐκκλησία ἔχει ὀρίσει πολλὰς ἑορτάς, ἐκ τῶν ὁποίων σπουδαιότεραι εἶναι αἱ ἑξῆς:

1) *Τὸ Γενέθλιον ἢ ἡ Γέννησις τῆς Θεοτόκου*, εἰς τὰς 8 Σεπτεμβρίου, πρὸς μνήμην τῆς γεννήσεώς της.

2) *Τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου*, εἰς τὰς 21 Νοεμβρίου, εἰς ἀνάμνησιν τῆς εἰσόδου τῆς Θεοτόκου, ὅτε ἦτο τριετής, εἰς τὸν ναόν, ὅπου ἔμεινεν ἀφιερωμένη εἰς τὸν Θεὸν πλέον τῶν 12 ἐτῶν.

3) *Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου*, εἰς τὰς 25 Μαρτίου, πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ ὅτι ὁ ἄγγελος Γαβριὴλ ἀπεστάλην ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν παρθένον Μαρίαν καὶ ἀνήγγειλεν εἰς αὐτὴν τὴν εὐφρόσυνον ἀγγελίαν (εὐαγγελισμὸν), ὅτι θὰ γεννήσῃ ἐκ Πνεύματος ἁγίου τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου. Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην συμπίπτει καὶ ὁ ἑορτασμὸς τῆς ἐθνικῆς ἑορτῆς, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς ὕψωσεν εἰς τὴν μονὴν τῆς ἁγίας Λαύρας τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως.

4) *Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου*, εἰς τὰς 15 Αὐγούστου πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ θανάτου τῆς Θεοτόκου. Τῆς ἑορτῆς ταύτης προηγεῖται νηστεία 15 ἡμερῶν.

13. Ἑορταὶ ἁγίων βίος αὐτῶν.

Ἐκτὸς τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑορτῶν ἔχο-

1) Περί τούτου πρβλ. καὶ ἡμετέραν στοιχειώδη Ἱερὰν Ἱστορίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης § 1.

μεν καὶ ἑορτὰς ἄλλας ἱερῶν προσώπων τὰ ὁποῖα μὲ τὸ αἱμᾶτων, μὲ τὴν σοφίαν των, μὲ τὸ παρῶδειγμά των, μὲ τὸν ἱερὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τὴν ἀκλόνητον πίστιν των συνετέλεσαν εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τοιαῦται ἑορταὶ εἶναι αἱ πρὸς τιμὴν καὶ μνήμην τῶν Ἀποστόλων, ἀποστολικῶν ἀνδρῶν καὶ Ἐθαγγελιστῶν (ὡς ἡ τοῦ ἀποστόλου Φιλίππου, 15 Νοεμβρίου, ¹⁾ Ἀνδρέου τοῦ πρωτοκλήτου, 30 Νοεμβρίου ²⁾ Πέτρου καὶ Παύλου, 29 Ἰουνίου ³⁾ ἢ σὺνάξις τῶν 12 Ἀποστόλων, 30 Ἰουνίου ⁴⁾ *Ἀἰ ἑορταὶ τῶν Μαρτύρων*, οἱ ὁποῖοι ἐθύσασαν τὴν ζωὴν των χάριν τῆς Ἐκκλησίας (Ἁγίου Δημητρίου, 26 Ὀκτωβρίου ⁵⁾ Αἰκατερίνης μεγαλομάρτυρος, 25 Νοεμβρίου ⁶⁾ Στεφάνου πρωτομάρτυρος, 27 Δεκεμβρίου ⁷⁾ ἁγίου Γεωργίου, 23 Ἀπριλίου ⁸⁾ μεγαλομάρτυρος Παντελεήμονος, 27 Ἰουλίου ⁹⁾). *Ἀἰ ἑορταὶ τῶν δσίων καὶ μεγάλων ἀσκητῶν*,

1) Περὶ τοῦ Φιλίππου προβλ. ἡμετέραν στοιχειώδη ἐκκλησ. ἱστορίαν § 2. Ἀπολυτίκιον: «Ἀπόστολε ἅγιε Φίλιππε, πρέσβευε τῷ ἐλεήμονι Θεῷ, ἵνα παισιμάτων ἄφρασι παράσχη (ὁ Σωτῆρ) ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν».

2) Περὶ τοῦ Ἀνδρέου καὶ ἀπολυτίκιον προβλ. ἐκκλησ. ἱστορίαν § 9.

3) Περὶ μὲν τοῦ Παύλου προβλ. ἐκκλησ. ἱστορίαν § 3-7· περὶ δὲ τοῦ Πέτρου § 8. Τὸ τροπάριον τῆς ἑορτῆς ἐν ἐκκλησ. ἱστορίᾳ σ. 18.

4) Σὺνάξις λέγεται ἡ συνάθροισις τῶν πιστῶν πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου. Τὰ τῆς ἐκλογῆς καὶ τὰ ὀνόματα τῶν 12 Ἀποστόλων προβλ. ἡμετέραν ἱερὰν ἱστορίαν Κ. Δ. § 10 Ἀπολυτίκιον: «Ἀπόστολοι ἅγιοι, πρεσβεύσατε τῷ ἐλεήμονι Θεῷ, ἵνα παισιμάτων ἄφρασι παράσχη ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν».

5) Περὶ ἁγίου Δημητρίου καὶ ἀπολυτίκιον προβλ. ἐκκλησ. ἱστορίαν § 14.

6) Ἡ μεγαλομάρτυς Αἰκατερίνα (ἀεὶ καθαρὰ—πάντοτε ἁγνή), ἦτο παρθένος σωφρονεστάτη καὶ σοφωτάτη, ἔζη δ' ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Ἐπειδὴ ὁμολόγηε τὸν Χριστὸν καὶ προσεῖλκε διὰ τῆς ρητορικῆς τῆς πλείστους εἰς τὸν Χριστιανισμὸν, ἀπεκεφαλίσθη (305 μ. Χ.).

7) Περὶ Στεφάνου προβλ. Ἐκκλ. ἱστορίαν § 2. Ἐπειδὴ ὁ Στέφανος εἶναι ὁ πρῶτος μάρτυς μετὰ τὸν Χριστὸν, ἡ μνήμη του ἑορτάζεται εὐθύς μετὰ τὰ Χριστούγεννα.

8) Περὶ ἁγίου Γεωργίου καὶ ἀπολυτίκιον ἑορτῆς προβλ. Ἐκκλ. ἱστορίαν 14.

9) Ὁ ἅγιος Παντελεήμων ἦτο ἰατρός· ἐπειδὴ ἐτέλεσε πλεῖστα θαύματα

τῶν ὁποίων ὁ βίος ἐκίνει εἰς θαυμασμόν τοὺς εἰδωλολά-
τρας (Μεγάλου Ἀντωνίου, 17 Ἰανουαρίου ¹) κτλ. *Αἱ ἑορ-*
ταὶ τῶν μεγάλων ἱεραρχῶν καὶ διδασκάλων, οἱ ὅποιοι
μὲ τὸν λόγον τῶν καὶ μὲ τὰ συγγράμματά των ὑπερήσπισαν
τὸν Χριστιανισμόν (τοῦ μεγάλου Βασιλείου, 1 Ἰανουα-
ρίου ²) τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ³) καὶ Κυρίλλου Ἀλεξαν-
δρείας, 18 Ἰανουαρίου ⁴), τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν, ἦτοι τοῦ
μεγάλου Βασιλείου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ Ἰωάν-
νου τοῦ Χρυσοστόμου, 30 Ἰανουαρίου ⁵) κτλ. *Αἱ ἑορταὶ*
τῶν Θαυματουργῶν καὶ Προστατῶν τῆς Ἐκκλησίας
(τοῦ ἁγίου Νικολάου, 6 Δεκεμβρίου ⁶) ἁγίου Σπυρίδωνος,

καὶ προσεῖλκυσε πλείστους εἰς Χριστόν, ἀπεκεφαλίσθη ἐπὶ τοῦ αὐτοκρά-
τορος Μαξιμιανοῦ, κατὰ τὸν δ' αἰῶνα. Ἀπολυτίκιον : « Ἀθλοφόρε, ἅγιε
καὶ ἱαματικῆ Παντελεῆμον, πρέσβευε τῷ ἐλεήμονι Θεῷ, ἵνα πταισμάτων
ἄφρονι παράσχη ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ».

1) Περὶ τοῦ μεγάλου Ἀντωνίου πρβλ. ἐκκλησ. ἱστορίαν § 25.

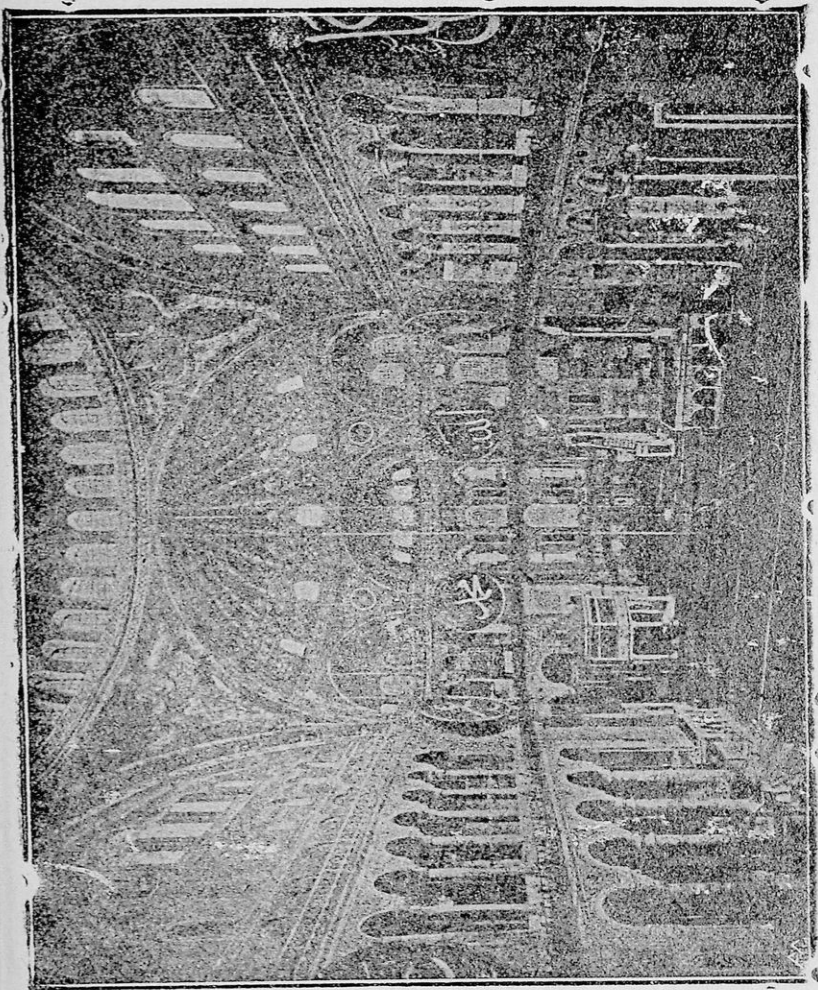
2) Πρβλ. ἐκκλ. ἱστορίαν § 19.

3) Πρβλ. ἐκκλ. ἱστορίαν § 17.

4) Οὗτος ἦτο σοφὸς πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας, συγγράψας πλείστα συγ-
γράμματα κατὰ αἰρετικῶν καὶ ἐρμηνευτικὰ εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, († 444
μετὰ Χριστόν).

5) Τὸ τροπάριον τῆς ἑορτῆς πρβλ. ἐκκλησ. ἱστορίαν σ. 48.

6) Ὁ ἅγιος Νικόλαος ἤκμασεν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου, ἦτο ἐπί-
σκοπος Μύρων τῆς Λυκίας καὶ μετέσχε τῆς α' ἐν Νικαίᾳ οἰκουμένης συ-
νόδου (325 μ. Χ.). Ἦτο θαυματουργός· θεωρεῖται δὲ ὁ κατ' ἔξοχὴν ἅγιος
τῶν ναυτικῶν, διότι, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἔσωσεν ἀπὸ φοβεροῦ ναυαγίου
ἄνθρωπον δεηθέντα πρὸς αὐτόν· εὗρέθη δ' ὁ ναυαγὸς οὗτος τὴν πρωΐαν
ὕγιῃ εἰς τὴν οἰκίαν του. Ἀπολυτίκιον : « Κανόνα πίστεως καὶ εἰκόνα
πρώτητος, ἐγκρατείας διδάσκαλον ἀναδειξέ σε τῇ ποιμνῇ σου ἢ τῶν πραγ-
μάτων ἀλήθεια· διὰ τοῦτο ἐκτίσω τῇ ταπεινώσει τὰ ὑψηλά, τῇ πτωχείᾳ
τὰ πλούσια. Πάτερ ἱεράρχα, Νικόλαε, πρέσβευε Χριστῷ τῷ Θεῷ σωθῆναι
τὰς ψυχὰς ἡμῶν ». Δηλαδή. Ἡ ἀλήθεια τῶν πραγμάτων σὲ ἐφανέρωσεν
εἰς τὸ ποίμνιόν σου ὑπόδειγμα πίστεως, εἰκόνα πρώτητος, διδάσκαλον
ἐγκρατείας. Διὰ τοῦτο μὲ τὴν ταπεινοφροσύνην καὶ μὲ τὴν πτωχείαν σου
ἀπέκτησες τὰ ὑψηλά καὶ τὰ πλούσια (ἦτοι τὴν θεϊὰν χάριν). Πάτερ ἱε-
ράρχα Νικόλαε, μεσίτευε εἰς τὸν Χριστὸν τὸν Θεὸν νὰ σωθοῦν αἱ ψυ-
χαὶ μας.

Τὸ ἑσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας

12 Δεκεμβρίου 1) τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ τῆς ἁγίας του μητρὸς Ἑλένης, 21 Μαΐου 2). Ἐκτὸς τούτων ἐορτάζομεν καὶ τὴν μνήμην τῶν ἁγίων Προφητῶν ὅσοι προανήγγειλαν τὴν ἔλευσιν τοῦ Σωτῆρος (Ἰερεμίου, 1 Μαΐου 3). Ἡλιοῦ 20 Ἰουλίου 4) καὶ ἰδίως τὴν μνήμην τοῦ Ἰωάννου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ (τὴν σύναξιν αὐτοῦ, 7 Ἰανουαρίου· τὴν ἀποτομὴν τῆς κεφαλῆς του, 29 Αὐγούστου 5). Ἐκτὸς τούτων ἔχομεν ἐορτὰς πρὸς τιμὴν τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων (τὴν σύνταξιν τῶν Ταξιαρχῶν Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ καὶ πασῶν τῶν ἐπουρανίων ἀσωμάτων Δυνάμεων εἰς τὰς 8 Νοεμβρίου)· ἐορτὰς ἀνακομιδῆς ἁγίων λειψάνων, εὐρέσεως λειψάνων ἢ ἄλλων σπουδαίων ἱερῶν κειμηλίων. Τέλος δ' ἔχομεν ἐορτὰς τοπικῶν ἁγίων καὶ νεομαρτύρων. Ἐν ἐκάστη πόλει ἰδιαζόντως τιμᾶται ἅγιός τις, τοῦ ὁποίου ἡ ἱστορία συνδέεται πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως, τῆς ὁποίας θεωρεῖται ὁ κατ' ἐξοχὴν προστάτης, ὁ πολιοῦχος ἅγιος (οὕτω λ. γ. τῶν Ἀθηνῶν ὁ ἅγιος Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, τῆς Θεσσαλονίκης ὁ ἅγιος Δημήτριος, τῶν Πατρῶν ὁ ἀπόστολος Ἀνδρέας, τῆς Κερκύρας ὁ ἅγιος Σπυρίδων, τῆς Κεφαλληνίας ὁ ἅγιος Γεράσιμος, κ.τ.λ.). Ὡς εἶπομεν τὴν Κυριακὴν μετὰ τὴν Πεντηχοστὴν εἶναι ἡ Κυριακὴ τῶν Ἁγίων Πάντων.

1) Ὁ ἅγιος Σπυρίδων ἐγένετο ἐπίσκοπος Τριφυθοῦντος ἐν Κύπρῳ ἠμασεν ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ παρέστη εἰς τὴν α' οἰκουμένην σύνοδον. Ἐνεκα τῶν πολλῶν θαυμάτων του ἐκλήθη θαυματουργός. Τὸ λείψανον αὐτοῦ εὐρίσκεται ἐν Κερκύρῃ, ἐνθα τιμᾶται κατ' ἐξοχὴν προστάτης τῆς πόλεως ἅγιος (πολιοῦχος).

2) Περὶ τούτων καὶ ἀπολυτίκιον πρβλ. ἐκκλησ. ἱστορίαν § 15.

3) Περὶ τούτου πρβλ. ἡμετέραν ἱερὰν ἱστορίαν Π. Δ. § 33.

4) Πρβλ. αὐτόθι § 31.

5) Τὰ κατὰ τὸν Ἰωάννην τὸν Προδρόμον πρβλ. ἱστορίαν Κ. Δ. § 2-4.

Γ'. ΠΩΣ ΛΑΤΡΕΥΕΤΑΙ Ο ΘΕΟΣ

(ΙΕΡΑΙ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΙ)

14. Περὶ τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν γενικῶς.

Πρὸς τὸν Θεὸν τὸν πανταχοῦ παρόντα, τὸν κοινὸν καὶ πανάγαθον πατέρα μας, δύναται ἕκαστος ἡμῶν νὰ προσφέρῃ τὰς δεήσεις του. Χάριν ὅμως τάξεως ὠρίσθησαν ὠρισμένοι τύποι λατρείας διὰ τὰς διαφόρους περιστάσεις τοῦ θρησκευτικοῦ βίου, αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἀκολουθίαι. Ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν ἄλλαι μὲν τελοῦνται τακτικῶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν, αἱ *τακτικαὶ ἀκολουθίαι*, (ὁ ὄρθρος, ὁ ἑσπερινός, ἡ θεία λειτουργία κ.τ.λ.), ἄλλαι δ' ἐκτάκτως, ὡς ἀνάγκη, αἱ *ἐκτακτοὶ ἀκολουθίαι*, (ὡς τὰ μυστήρια, αἱ τελεταὶ τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ, τῆς κηδείας κ.τ.λ.).

15. Τακτικαὶ ἀκολουθίαι.

Ἡ Ἐκκλησία θέλουσα νὰ προσευχώμεθα πρὸς τὸν Θεὸν ὅσον τὸ δυνατόν συχνότερον, ὥρισε πολλάκις τῆς ἡμέρας προσευχάς, ἧτοι τὸ *μεσονύκτιον*, κατὰ τὰ μεσάνυχτα· τὸν *ὄρθρον*, κατὰ τὸν ὄρθρον, δηλαδὴ τὴν πρωτάν· τὰς *ῥας*, κατὰ τὴν πρώτην, τρίτην, ἕκτην, καὶ ἑνάτην ῥαν, ἧτοι εἰς τὰς ἕξ καὶ ἑννέα τῆς πρωΐας, τὴν μεσημβριάν καὶ τὴν τρίτην μετὰ μεσημβριάν (διότι οἱ Ἑβραῖοι ὑπελόγιζον τὴν ἡμέραν ἀπὸ τὰς ἕξ τὸ πρωΐ)· ἑσπερινὸν τὴν ἑσπέραν, καὶ τὸ *ἀπόδειπνον* μετὰ τὸ δεῖπνον. Αἱ ἀκολουθίαι αὗται ἀποτελοῦνται ἀπὸ τροπάρια, ψαλμούς, περικοπὰς ἐκ τῆς ἀγίας Γραφῆς, εὐχάς, δεήσεις καὶ ὕμνους πρὸς τὸν Θεόν.

Χάριν ὅμως εὐκολίας ὁ ἱερεὺς μόνον δύο φορὰς τὴν ἡμέραν προσεύχεται πρὸς τὸν Θεὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὸ

πρωτὶ καὶ τὸ ἀπόγευμα. Τὸ πρωτὶ ἀναγινώσκειται τὸ μεσονυκτικὸν καὶ ὁ ὄρθρος, τὴν δ' ἑσπέραν ἢ ἐνάτη ὥρα καὶ ὁ ἑσπερινός. Ἄλλ' εἰς τὴν οἰκίαν του ὀφείλει ὁ ἱερεὺς ν' ἀναγινώσκη κατὰ τὰς ὠρισμένας ὥρας τὴν πρώτην, τὴν τρίτην καὶ ἕκτην ὥραν, ὡς καὶ τὸ ἀπόδειπνον¹⁾.

Αἱ Λειτουργίαι.

Ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων βάσις τῆς χριστιανικῆς λατρείας ἦτο ἡ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ὀρισθεῖσα θεία εὐχαριστία. Εἰς τὴν θείαν εὐχαριστίαν προσεΐθεντο βαθμηδὸν ὕμνοι καὶ δεήσεις πρὸς τὸν Θεόν, ἀνάγνωσις τῶν Γραφῶν καὶ τὸ κήρυγμα, τοιοῦτοτρόπως δὲ κατὰ μικρὸν ἐμορφώθησαν αἱ λειτουργίαι, δηλ. οἱ ὠρισμένοι ἐκεῖνοι τύποι κατὰ τοὺς ὁποίους λατρεύομεν τὸν Θεόν. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐποχῇ δὲν ὑπῆρχε κοινὸς τύπος διὰ πᾶσαν τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' ἑκάστη κατὰ τόπον Ἐκκλησία εἶχε τὴν λειτουργίαν τῆς ἡβάσις ὁμοῦς ἦτο εἰς πάσας ἢ αὐτή.

Ἀπὸ τὰς ἀρχαίας λειτουργίας, αἱ ὁποῖαι σώζονται, τέσσαρες εἶνε αἱ κυριώτεραι : 1) Ἡ *Λειτουργία ἢ ἀποδιδόμενη εἰς τὸν Ἰάκωβον τὸν Ἀδελφόθεον*. 2) Ἡ λειτουργία αὕτη δὲν τελεῖται σήμερον ἢ μόνον εἰς τινα μέρη κατὰ τὴν 23 Ὀκτωβρίου, ὅτε ἐορτάζεται ἡ μνήμη του. Ἐπειδὴ δ' ἦτο πολὺ μακρὰ, τὴν συνέταμεν ὁ μέγας Βασίλειος (†379) οὕτως ἔχομεν 2) Ἡ *Λειτουργία τοῦ μεγάλου Βασιλείου*, ἡ ὁποία τελεῖται νῦν δεκάκις τοῦ ἔτους, ἦτοι τὰς πέντε Κυριακὰς τῆς μεγάλης Τεσσαρακοστῆς (πλὴν τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων), τὴν μεγάλην Πέμπτην, τὸ μέγα Σάββατον, τὰς παραμονὰς τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων καὶ κατὰ τὴν 1ην Ἰανουαρίου, ὅτε τελεῖται ἡ μνήμη τοῦ ἀγίου

1) Ἐρμηνείαν τῶν ἀκολουθιῶν τούτων ἴδε ἐν Ἐκκλησίᾳ μας σ. 47-53.

2) Ἀδελφόμενοι ἐλέγοντο τὰ τέκνα τοῦ μνήστορος Ἰωσήφ, ἐκ προηγουμένου γάμου του.

Βασιλείου. 3) Ἡ λειτουργία τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ἡ ὁποία ἦτο καὶ αὐτὴ ἐκτενής, συντάμειν ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος (+406), τοῦ ὁποίου ἡ λειτουργία ἐπεκράτησε κατὰ μικρὸν εἰς πᾶσαν τὴν ὀρθόδοξον ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ τελεῖται κατὰ πάσας τὰς Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς τοῦ ἔτους, πλὴν ἐκείνων κατὰ τὰς ὁποίας τελεῖται ἡ λειτουργία τοῦ Βασιλείου. 4) Κατὰ τὴν μεγάλην Δευτέραν, Τρίτην καὶ Τετάρτην, ὡς καὶ κατὰ τὴν Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς τελεῖται ἡ *Λειτουργία τῶν προηγουμένων* (δώρων), κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν γίνεται ἁγιασμός τῶν τιμίων δώρων, διότι ταῦτα εἶνε ἤδη ἁγιασμένα ἀπὸ τὴν προηγουμένην Κυριακὴν.

17. Ἑρμηνεία τῆς θείας λειτουργίας ¹⁾.

Καθ' ὃν χρόνον τελεῖται ὁ ὄρθρος, ὁ ἱερεὺς μυστικῶς ἐντὸς τοῦ ἁγίου βήματος παρασκευάζει τὰ τίμια δῶρα (ἦτοι τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον) διὰ νὰ εἶναι ἔτοιμα κατὰ τὴν μεγάλην εἴσοδον, ὅτε ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ διάκονος εἰσέρχονται ἐκ τοῦ ἱεροῦ εἰς τὸν κυρίως ναὸν φέροντες αὐτά. Ἡ ἔτοιμασία αὕτη τῶν τιμίων δώρων λέγεται *προσκομιδῆ*, διότι τελεῖται ἐπὶ τῆς τραπέζης τῆς ἀριστερᾶ τῆς ἁγίας τραπέζης, ἡ ὁποία λέγεται *προσκομιδῆ*. Ἀφοῦ τελειώσῃ ὁ ὄρθρος καὶ ἡ προσκομιδῆ, ἀρχίζει ἡ θεία λειτουργία. Αὕτη διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, ἦτοι: α') *τὴν λειτουργίαν τῶν κατηγουμένων*, κατὰ τὴν ὁποίαν ἠδύναντο νὰ παρίστανται καὶ οἱ κατηγούμενοι, δηλ. ὅσοι ἐδιδάσκοντο τὴν κατήχησιν, ἀλλὰ

1) Ἐπειδὴ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μας τελεῖται συνήθως ἡ λειτουργία τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου, αἱ δὲ λοιπὰ διαφέρουν ταύτης μόνον εἰς τὰς λεπτομερείας, ἐνταῦθα ταύτην μόνον θὰ ἐρμηνεύσωμεν ἐννοεῖται ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, ὡς ἀρμόζει διὰ τὴν 5' τάξιν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Πάντα δ' ἐπιθυμοῦντα πλήρη ἐρμηνεῖαν τῆς θείας λειτουργίας παραπέμπωμεν εἰς τὸ ὑφ' ἡμῶν γραφὸν βιβλίον «Ἡ Ἐκκλησία μας», ἔνθα ἐρμηνεύεται ἡ λειτουργία ἐκτενῶς (σελ. 83—90 καὶ ἡ λειτουργία τῶν προηγουμένων σελ. 90—94).

δὲν εἶχον ἔτι βαπτισθῆ· καὶ β') τὴν λειτουργίαν τῶν πιστῶν, πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ὁποίας διετάσσοντο οἱ κατηχούμενοι ν' ἀπέλθουν, διότι ἐπρόκειτο νὰ τελεσθῆ τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας, τοῦ ὁποίου μόνον οἱ πιστοὶ, δηλ. οἱ βαπτισθέντες, ἠδύνατο νὰ μετάσχουν. "Ἐν καὶ σήμερον ἡ διάκρισις εἰς κατηχουμένους καὶ πιστοὺς δὲν ὑπάρχει, διότι ὅλοι βαπτίζονται νήπια, ἐν τούτοις ἐξακολουθεῖ ἡ διαίρεσις τῆς λειτουργίας εἰς τὰ δύο ταῦτα μέρη, ἐπειδὴ αὕτη ὡς ἔργον ἁγίων καὶ μεγάλων ἀνδρῶν καὶ συνδεδεμένη μὲ ἱερὰς παραδόσεις τῆς Ἐκκλησίας μας μένει ἀμετάβλητος ἕκτοτε.

"Ἐς ἐξετάσωμεν ἤδη τὰ κυριώτερα σημεῖα τῆς θείας λειτουργίας.

α') Ἡ λειτουργία τῶν κτηχουμένων.

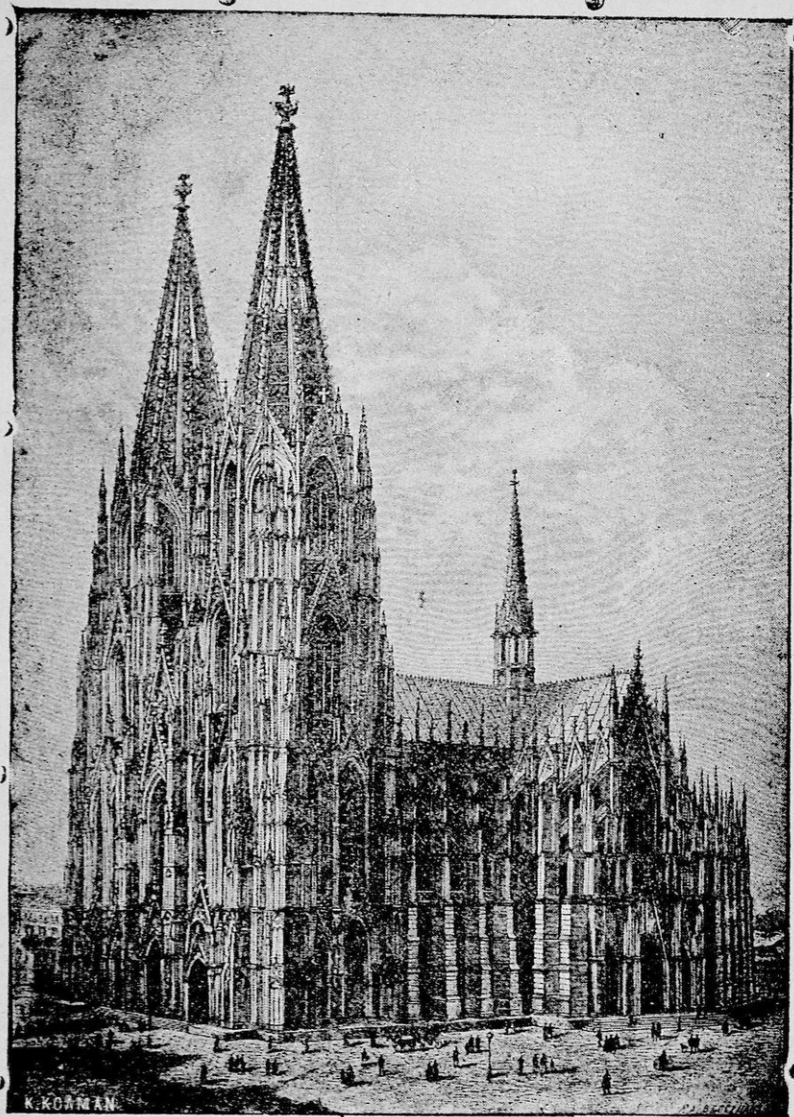
1) Τὸ Προσίμιον. Ἡ θεία λειτουργία ἀρχίζει μὲ τὴν ὑπὸ τοῦ διακόνου ἐκφώνησιν τῶν λέξεων : « Εὐλόγησον, δέσποτα, (δηλ. εὐλόγησον, ὦ ἱερεῦ· ὁ ἱερεὺς τότε λέγει : « Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων »· ὁ δὲ χορὸς, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ ἀπαντᾷ « ἀμήν », δηλ. εἶθε. Μετὰ ταῦτα ἀπαγγέλλει ὁ διάκονος σειρὰν δεήσεων πρὸς τὸν Θεόν· ἐπειδὴ δ' ὅλαι αὗται αἱ δεήσεις λέγονται ὁμοῦ (συνημμέναι) ἡ δέσις αὕτη λέγεται *μεγάλῃ συναπτῇ* (δέσις). Μετὰ τὴν μεγάλῃ συναπτῇ ψάλλονται τὰ *ἀντίφωνα*, δηλ. στίχοι ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, οἱ ὁποῖοι ψάλλονται ἢ ἀπαγγέλλονται διαδοχικῶς (ἀντιφώνως] ὑπὸ τῶν δύο χορῶν (ἢ ψαλτῶν). Μεθ' ἕκαστον δὲ τῶν δύο ἀντιφώνων ὁ διάκονος λέγει τὴν *μικρὰν συναπτῇν*, ἥτοι ὀλίγας δεήσεις, αἱ ὁποῖαι ἀρχίζουσι μὲ τὰς λέξεις : « ἔτι καὶ ἔτι ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν ». Κατόπιν ψάλλονται οἱ

μακαρισμοί, ἔὰν εἶναι Κυριακὴ ἢ ἑορτὴ Ἀγίου, ἔὰν δ' εἶναι δεσποικὴ ἢ θεομητορικὴ ἑορτὴ ψάλλεται τρίτον ἀντίφωνον.

2) *Ἡ μικρὰ εἴσοδος ἢ ἡ εἴσοδος τοῦ Εὐαγγελίου*
Κατὰ ταύτην ἐξέρχεται τοῦ ἁγίου βήματος ὁ διάκονος μετὰ τοῦ ἱερέως, ὁ ὁποῖος κρατεῖ ὑψωμένον τὸ Εὐαγγέλιον, προηγουμένων λαμπάδος καὶ θυμιατοῦ, καὶ ἴστανται ἀμφοτέροι εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ. Ὁ διάκονος ὑψῶν τὸ Εὐαγγέλιον πρὸς τὸν λαόν, ἀναφωνεῖ «σοφία ὀρθοί»· δηλαδὴ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο εἶναι θεία σοφία, ἐγερθῆτε ὀρθοί πρὸς τιμὴν του. Κατόπιν οἱ κληρικοὶ εἰσέρχονται εἰς τὸ ἅγιον Βῆμα· διὰ τοῦτο ἡ τελετὴ αὕτη λέγεται *εἴσοδος μικρὰ* δὲ διὰ τὸ νὰ διακρίνεται ἀπὸ τὴν μεγάλην, περὶ τῆς ὁποίας μετ' ὀλίγον θὰ εἴπωμεν. Ἐπειδὴ δὲ τότε διὰ πρώτην φοράν φέρεται τὸ Εὐαγγέλιον ἀπὸ τὸ ἱερὸν εἰς τὸν ναόν, ἡ τελετὴ αὕτη λέγεται καὶ *εἴσοδος τοῦ Εὐαγγελίου*. Κατόπιν ἀφοῦ ψαλοῦν τροπάρια, δεήσεις, τρισάγιον («ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος ἐλέησον ἡμᾶς»), γίνεται :

3) *Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Ἀποστόλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου*· ἤτοι ἡ ὑπὸ τοῦ ἀναγνώστου ἀνάγνωσις ὠρισμένης περικοπῆς ἀπὸ τὰς Πράξεις ἢ τὰς ἐπιστολάς τῶν Ἀποστόλων, καὶ ὕστερον ἡ ὑπὸ τοῦ διακόνου ἀνάγνωσις περικοπῆς ἐξ ἑνὸς τῶν 4 Εὐαγγελίων. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Εὐαγγελίου γίνεται τὸ κήρυγμα. Τέλος ἐπακολουθεῖ :

4) *Ἡ ὑπὸ τοῦ διακόνου ἀνάγνωσις τῆς ἐκτενοῦς ἢ τῶν ἐκτενωῶν δεήσεων*. Ὁ διάκονος δηλ. διὰ σειρᾶς δεήσεων εὐχεται ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων Χριστιανῶν, ὑπὲρ τοῦ βασιλέως, τοῦ κλήρου, τοῦ λαοῦ, τῶν ὀπωσθήποτε ἐργαζομένων ἐν τῷ ναῷ καὶ ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων· κατόπιν δ' εὐχεται ὑπὲρ τῶν κατηγουμένων νὰ ἐλεηθῶν ὑπὸ τοῦ Κυρίου καὶ νὰ γίνουν καλοὶ Χριστιανοί. Ἐν

Ο δόμος τής Κολωνίας (γοθικοῦ ρυθμοῦ)

τέλει παραγγέλλει εἰς τοὺς κατηγουμένους νὰ κλίνουσι τὴν κεφαλὴν των, διότι ὁ ἱερεὺς ἐντὸς τοῦ ἁγίου βήματος εὐχεται ὑπὲρ αὐτῶν· τὴν εὐχὴν ταύτην ὁ ἱερεὺς λέγει χαμηλῇ τῇ φωνῇ, μόνον δὲ τὸ τέλος τῆς εὐχῆς λέγει μεγαλοφώνως: «ἵνα καὶ αὐτοὶ σὺν ἡμῖν δοξάζωσι τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομά σου, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν».

Μετὰ τοῦτο ὁ διάκονος παραγγέλλει εἰς τοὺς κατηγουμένους ν' ἀπέλθουν τοῦ ναοῦ, λέγων: «Ὅσοι κατηγόμενοι προέλθετε (=ἐξέλθετε)· οἱ κατηγόμενοι προέλθετε· ὅσοι κατηγόμενοι προέλθετε· μὴ τις τῶν κατηγουμένων» (=κανεὶς ἐκ τῶν κατηγουμένων νὰ μὴ μείνη. Τότε ἔφευγον οἱ κατηγόμενοι καὶ ἔμενον ἐντὸς τοῦ ναοῦ μόνον οἱ πιστοί, οὕτω δ' ἤρχιζε τὸ δεύτερον μέρος τῆς λειτουργίας, ἡ λειτουργία τῶν πιστῶν.

β') Ἡ λειτουργία τῶν πιστῶν.

Τὰ κυριώτερα σημεῖα ταύτης εἶναι τὰ ἑξῆς :

1) *Αἱ εὐχαὶ ὑπὲρ τῶν πιστῶν.* Ἀφοῦ ἀποσυρθοῦν οἱ κατηγόμενοι, ὁ διάκονος ἀναφωνεῖ: «Ὅσοι πιστοί», (δηλ. ὅσοι εἴσθε πλέον Χριστιανοὶ βαπτισμένοι, μείνατε)· παρακαλεῖ δὲ τὸν Θεὸν νὰ ἐλεήσῃ ἡμᾶς, ἐν ᾧ χρόνῳ ὁ ἱερεὺς ἐντὸς τοῦ ἁγίου βήματος εὐχεται ὑπὲρ τῶν πιστῶν. Ὁ διάκονος παρακαλεῖ τὸν Θεὸν καὶ πάλιν, ὁ δ' ἱερεὺς ἀναπέμπει δευτέραν εὐχὴν ὑπὲρ τῶν πιστῶν ἐντὸς τοῦ ἁγίου βήματος.

2) Κατόπιν τελεῖται ἡ *μεγάλῃ εἴσοδος*, δηλαδή ἡ μετὰ πομπῆς μεταφορὰ τῶν τιμίων δώρων ἀπὸ τὴν προσκομιδὴν, ὅπου ἕως τώρα εὐρίσκοντο, εἰς τὴν ἁγίαν τράπεζαν. Ἐνῶ δηλ. ὁ χορὸς ψάλλει τὸν χερουβικὸν ὕμνον («Οἱ τὰ Χερουβὶμ μυστικῶς εἰκονίζοντες... »¹⁾), ὁ ἱερεὺς λαμβάνει

1) Οἱ παριστάμενοι εἰς τὴν θεῖαν εὐχαριστίαν εἰκονίζουσι μυστικῶς τὰ

τὸ ἅγιον ποτήριον καὶ ὁ διάκονος τὸν ἅγιον δίσκον ἐκ τῆς προσκομιδῆς, ὅπου εὐρίσκονται, καὶ ἔρχονται εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ· ἐν μέσῳ δὲ σιγῆς, διότι ὁ χορὸς διακόπτει τὸν χειρουβικὸν ὕμνον, ὁ διάκονος ἀναφωνεῖ: «Πάντων ἡμῶν μνησθεὶς Κύριος ὁ Θεὸς ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, πάντοτε νῦν καὶ ἀεί, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων», ὁ δ' ἱερεὺς μνημονεύει τὸν Ἀρχιεπίσκοπον, τὸν κληρὸν, τὸν στρατὸν καὶ πάντας τοὺς εὐσεβεῖς καὶ ὀρθοδόξους Χριστιανούς.

3) Κατόπιν ὁ διάκονος ἐξέρχεται τοῦ ἱεροῦ καὶ ἐξακολουθεῖ τὰς δεήσεις πρὸς τὸν Θεὸν («πληρώσωμεν τὴν δέησιν ἡμῶν τῷ Κυρίῳ»), ὑπὲρ τῶν τιμίων δώρων* (ὥστε νὰ γίνουν ταῦτα σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ), ὑπὲρ τοῦ ναοῦ καὶ τῶν Χριστιανῶν. Ἐνῶ δὲ ὁ διάκονος λέγει τὰς δεήσεις ταύτας, ὁ ἱερεὺς ἐντὸς τοῦ ἁγίου βήματος λέγει εὐχὴν διὰ τῆς ὁποίας παρακαλεῖ τὸν Θεὸν νὰ δεχθῇ τὴν λατρείαν ταύτην καὶ νὰ μᾶς ἀνταμείψῃ κατὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν.

4) Ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως. Ἀφοῦ ὁ ἱερεὺς εἶπη: «εἰρήνη πᾶσι», ὁ διάκονος ἀναφωνεῖ «ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους ἵνα ἐν ὁμονοίᾳ ὁμολογήσωμεν», ἀμέσως δὲ τότε ὁ χορὸς ὁμολογεῖ τὴν πίστιν του εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα: «Πατέρα Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, Τριάδα ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον», ὁ δ' ἀναγνώστης ἀναγινώσκει τὸ πιστεύω.

5) Μετὰ ταῦτα ἀρχίζει τὸ σπουδαιότερον μέρος τῆς θείας λειτουργίας, ὁ ἁγιασμὸς τῶν τιμίων δώρων, ὅτε διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ ἱερέως ἐπικλήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος μεταβάλλεται ὁ ἄρτος εἰς τίμιον σῶμα, ὁ δ' οἶνος εἰς τίμιον αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειδὴ τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχα-

Χερουβίμ, ἦτοι τοὺς ἀγγέλους; διότι καθὼς ἐκεῖνα περικυκλώνουν τὸν θρόνον τοῦ Θεοῦ καὶ εὐρίσκονται εἰς κοινωνίαν μετ' αὐτοῦ, τοιοῦτοτρόπως καὶ οἱ παριστάμενοι ἀξιολύονται νὰ ἴδουν αὐτὸ τὸ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Σωτῆρος.

ρισίας είναι θυσία πρὸς τὸν Θεόν, ὑπὲρ πάντων τῶν πιστῶν, ζώντων καὶ νεκρῶν, διὰ τοῦτο ὁ ἱερεὺς μνημονεύει πάντων τῶν προπατόρων, πατέρων, ἁγίων καὶ ἑξαιρέτως τῆς Θεοτόκου, τὴν ὁποίαν παρακαλεῖ ὅπως πρεσβεύη εἰς τὸν Υἱὸν τῆς, διὰ νὰ δεχθῆ οὗτος τὴν θυσίαν ταύτην. Τότε δ' ὁ χορὸς, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ, ὑμνεῖ τὴν Θεοτόκον. Συνεχίζων δ' ὁ ἱερεὺς εὐχεται ὑπὲρ πάντων ἐκείνων, χάριν τῶν ὁποίων ἔγινεν ἡ λειτουργία.

6) Ὁ διάκονος κατόπιν ἀρχίζει πάλιν *ἐκτενῆ δέησιν* πρὸς τὸν Θεόν, ἐνῶ ὁ ἱερεὺς μυστικῶς ἐντὸς τοῦ ἁγίου βήματος, εὐχεται εἰς τὸν Θεὸν νὰ μᾶς ἀξιώσῃ νὰ μεταλάβωμεν ἐπαξίως· τὸ δὲ τέλος τῆς εὐχῆς ταύτης λέγει μεγαλοφώνως: «Καὶ καταξίωσον ἡμᾶς, Δέσποτα, μετὰ παρρησίας ἀκατακρίτως τολμᾶν ἐπικαλεῖσθαι Σὲ τὸν ἐπουράνιον Θεὸν Πατέρα καὶ λέγειν», τότε δὲ ὁ ἀναγνώστης ἀπαγγέλλει τὸ *Πάτερ ἡμῶν*.

7) Ἡ *θεία κοινωνία*. Μετὰ τοῦτο κοινωνοῦν ἐντὸς τοῦ ἁγίου βήματος οἱ κληρικοί, ἐνῶ ὁ χορὸς ψάλλει τὸ κοινωνικόν, ἥτοι στίχον τῆς ἁγίας Γραφῆς. Κατόπιν μετελάμβανον οἱ λαϊκοί, οἱ ὅποιοι σήμερον συνήθως μεταλαμβάνουν κατὰ τὸ τέλος τῆς θείας λειτουργίας.

8) Ἡ *ἀπόλυσις*. Κατὰ ταύτην ἀναπέμπονται εὐχαρισταί εἰς τὸν Θεόν, διότι ἠξιώθημεν νὰ ἴδωμεν καὶ νὰ μετελάβωμεν τῶν τιμιῶν δώρων. Κατόπιν ὁ ἱερεὺς λέγει τὴν ὀπισθάμβωνον εὐχὴν «ὁ εὐλογῶν τοὺς εὐλογοῦντάς σε, Κύριε»... (ἡ ὁποία ἄλλοτε ἀνεγινώσκετο ὀπισθεν τοῦ ἁμβωνος, ὅστις ἦτο τότε εἰς τὸ μέσον τῆς ἐκκλησίας)· κατὰ τὴν εὐχὴν ταύτην ὁ ἱερεὺς εὐχεται πρὸς τὸν Θεὸν νὰ σώσῃ καὶ νὰ εὐλογήσῃ τὸν λαόν, νὰ βοηθήσῃ τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν καὶ ἐν τέλει δοξολογεῖ τὸν Θεόν, τὸν ὁποῖον δοξολογεῖ καὶ ὁ χορὸς. Ἀφοῦ δὲ πάλιν ὁ ἱερεὺς ἐπικαλεσθῆ

τὴν εὐλογίαν τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τὸν λαόν, ἐπικαλεῖται πάντας τοὺς ἁγίους νὰ μεσιτεύσουν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ τέλος λέγει: «Δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων Πατέρων ἡμῶν, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεός, ἐλέησον καὶ σῶσον ἡμᾶς»· ὁ χορὸς ἀπαντᾷ «ἀμήν», καὶ τοιοῦτοτρόπως τελειώνει ἡ θεία λειτουργία καὶ γίνεται ἡ ἀπόλυσις. Ὅσοι δὲν ἐκοινωνήσαν, ἐξερχόμενοι τῆς ἐκκλησίας λαμβάνουν ἀντὶ τῶν τιμίων δώρων τὸ *ἀντίδωρον*, ἤτοι τεμάχιον ἄρτου ἐκ τῆς προσφορᾶς, εὐλογημένον ὑπὸ τοῦ ἱερέως.

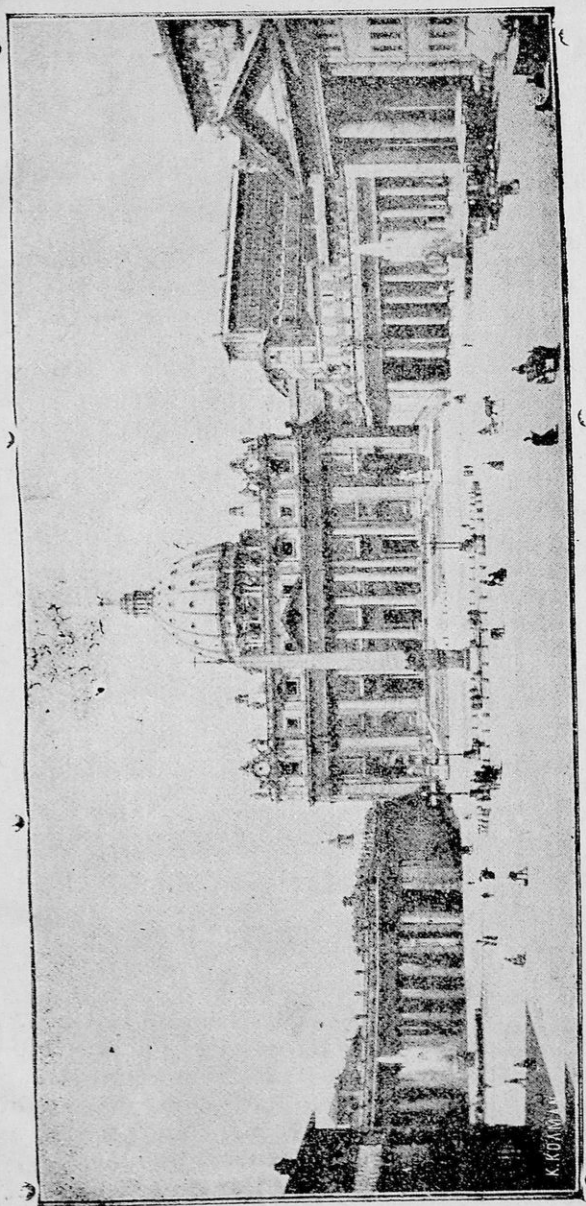
18. Ἑκτακτοὶ ἀκολουθίαι.

Ἑκτακτοὶ ἀκολουθίαι λέγονται ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι τελοῦνται ἐκτάκτως, ὡς αἰς παραστῆ ἀνάγκη. Τοιαῦται εἶνε τὰ λοιπὰ μυστήρια ἐκτὸς τῆς θείας εὐχαριστίας, ἤτοι τὸ βάπτισμα, τὸ χρῆσμα, ἡ θεία ἐξομολόγησις, ἡ ἱερωσύνη, ὁ γάμος καὶ τὸ εὐχέλαιον· ἐκτὸς δὲ τούτων αἱ ἱεραὶ τελεταὶ τῆς Ἐκκλησίας μας διὰ πᾶσαν περίστασιν τοῦ βίου, ὡς ἡ τελετὴ τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ, ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία, τὰ μνημόσυνο κτλ.

Ἡ ἀκολουθία τῶν τελετῶν τούτων, ἡ ὁποία συνίσταται ἀπὸ εὐχάς, δεήσεις, τροπάρια καὶ ἀναγνώσματα ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, εὐρίσκονται εἰς τὸ Εὐχολόγιον 1).

Τ Ε Λ Ο Σ

1) Ἑρμηνεῖα τῶν ἐκτάκτων ἀκολουθιῶν δὲν περιέχεται ἐν τῷ προγράμματι τοῦ Ἑπουργείου καὶ ὀρθότατα, διότι θὰ ἦτο δυσχερέστατον εἰς μαθητὴν στ' τάξεως νὰ συγκρατήσῃ τόσας λεπτομερείας. Περὶ τῶν μυστηρίων ἀρχοῦν διὰ τὸν μαθητὴν τῆς στ' τάξεως αἱ γνώσεις ἐκ τῆς ἐν τῇ αὐτῇ τάξει διδασκομένης Κατηχήσεως (Προβλ. ἡμετέραν στοιχειώδη Ὁρθόδοξον Χριστιανικὴν Κατήχησιν § 22—30). Τὴν ἐρμηνεῖαν τῶν μυστηρίων καὶ τῶν τελετῶν δύναται ὁ βουλόμενος νὰ εὔρῃ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μας (σελ. 94—103).

·Ο ναός του Ἁγίου Πέτρου ἐν Ρώμῃ (ρυθμοῦ ἀναγεννήσεως).

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελίς
Πρὸς τοὺς διδάσκοντας	3
Εἰσαγωγή.	5
A') Ποῦ λατρεύεται ὁ Θεός. (Ὁ ναὸς καὶ τὰ ἐν αὐτῷ).	7
1 Περὶ ναοῦ γενικῶς. Ρυθμοὶ χριστιανικῶν ναῶν. Οἱ ἐπισημότεροι τούτων	7—21
2 Τὰ μέρη τοῦ ναοῦ καὶ τὰ περιεχόμενα εἰς αὐτὸν	12
3 Τὰ ἱερὰ σκευὴ διὰ τὴν θεϊαν εὐχαριστίαν	14
4 Τὰ ἱερὰ σκευὴ διὰ τὰ λοιπὰ μυστήρια καὶ τὰς ἀκολουθίας	15
5 Εἰκόνες. Κοσμήματα. Σύμβολα. Φωτισμός. Κώδωνες. Ἱερὰ ἄμφια. Λειτουργικὰ βιβλία	16
B') Πότε λατρεύεται ὁ Θεός. (Αἱ ἑορταί).	22—43
6 Περὶ ἑορτῶν γενικῶς	22
7 Ἀκίνητοι δεσποτικαὶ ἑορταί	22
8 Κινηταὶ δεσποτικαὶ ἑορταί γενικῶς	24
9 Κινηταὶ δεσποτικαὶ ἑορταί πρὸ τῆς Μ. ἑβδομάδος	28
10 Ἡ μεγάλη ἑβδομάς καὶ τὸ Πάσχα	32
11 Αἱ μετὰ τὸ Πάσχα κινήται δεσποτικαὶ ἑορταί.	36
12 Θεομητορικαὶ ἑορταί.	38
13 Ἑορταὶ ἁγίων βίος αὐτῶν.	38
Γ') Πῶς λατρεύεται ὁ Θεός. (Ἱερὰ ἀκολουθίαι).	44—54
14 Περὶ τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν γενικῶς	44
15 Τακτικαὶ ἀκολουθίαι.	44
16 Αἱ λειτουργίαι	45
17 Ἑορηνεΐα τῆς θείας λειτουργίας.	46
18 Ἡ λειτουργία τῶν κατηγουμένων.	47
19 Ἡ λειτουργία τῶν πιστῶν.	51
20 Ἑκτακτοὶ ἀκολουθίαι	54

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

1 Ὁ ἐν Ἱεροσολύμοις ναὸς τῆς Ἀναστάσεως	9
2 Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Ἀπολλυναρίου ἐν Ραβέννα.	17
3 Τὸ Ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Δημητρίου.	25
4 Ὁ ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας (βυζαντινοῦ ἑνθμοῦ).	33
5 Τὸ ἔσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας	41
5 Ὁ δόμος τῆς Κολωνίας (Γοτθικοῦ ἑνθμοῦ)	49
7 Ὁ ἐν Ῥώμῃ ναὸς τοῦ ἁγίου Πέτρου	55

ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΔΗΜ. ΣΙΜΟΥ ΜΠΑΛΑΝΟΥ

Συντεταγμένα κατά τὸ τελευταῖον πρόγραμμα τοῦ Ὑπουργείου

- 1) **Ἱστορία τῆς Παλαιᾶς Διεθνήκης.** Κατὰ τὸ τελευταῖον ἀναλυτικὸν πρόγραμμα, ἔκδοσις νέα ἐπὶ ἀρίστου χάρτου μετὰ πολλῶν νέων εἰκόνων καὶ πορισμάτων ἐν τέλει ἐκάστου κεφαλαίου Δρ. 10.—
- 2) **Ἱστορία τῆς Καινῆς Διεθνήκης.** Κατὰ τὸ νέον πρόγραμμα ἔκδοσις νέα, ἐπὶ χάρτου ἀρίστης ποιότητος, μετὰ ὠραίων καὶ καλλιτεχνικῶν εἰκόνων Δρ. 10.—
- 3) **Στοιχειώδης Ὁρθόδοξος Χριστιανικὴ Κετῆχησις.** Πρὸς χρῆσιν τῶν Δημοτικῶν καὶ Ἀστικῶν Σχολείων ἀμφοτέρων τῶν φύλων, κατὰ τὸ νέον ἀναλυτικὸν πρόγραμμα. Ἐκδοσις νέα Δρ. 6.—
- 4) **Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία.** Κατὰ τὸ νέον πρόγραμμα, ἐπὶ ἐκλεκτοῦ χάρτου μετὰ 5 ὀλοσελίδων ἐκλεκτῶν εἰκόνων. Ἐκδοσις νέα Δρ. 10.—
- 5) **Λειτουργικὴ.** Κατὰ τὸ νέον πρόγραμμα, ἔκδοσις νεωτάτη μετὰ εἰκόνων ὀλοσελίδων, πρὸς χρῆσιν τῶν Δημοτικῶν καὶ Ἀστικῶν Σχολείων ἀμφοτέρων τῶν φύλων. Δρ. 8.—
- 6) **Ἑρμηνεῖα περικοπῶν τοῦ Εὐαγγελίου.** Ἀναφερομένων εἰς τὸν βίον, τὰ θαύματα καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος ἔκδοσις νέα, συμφώνως μετὰ τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα. Δρ. 8.—

Τὰ βιβλία ταῦτα περιέχουν τὴν κατὰ τὸ τελευταῖον πρόγραμμα τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας διδασκόμενὴν ὕλην ἐκ τῶν θρησκευτικῶν εἰς τὰς τάξεις τῶν Δημοτικῶν Σχολείων. Ὁ συγγραφεὺς συνέταξε τὰ βιβλία ταῦτα, σύμφωνα πρὸς ὠρισμένας παιδαγωγικὰς ἀρχὰς ἐκθέτει τὰ πράγματα ἐν ἀκριβεῖ καὶ σαφηνεῖα παραθέτων ἐξ ἐκάστου κεφαλαίου τὰ μέρη τὰ πρόσφιστα διὰ τὴν πιδικὴν ἡλικίαν. Τὰ βιβλία δὲ ταῦτα τυπωμένα ἐπὶ ἀρίστου χάρτου κοσμοῦνται μετὰ πρᾶγματι καλλιτεχνικὰς εἰκόνας μετὰ μεγίστης προσοχῆς ἐκλελεγμένας.